

Lamed

List za radoznale
Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 9

Broj 7

Jul 2016

Aleksandra Mančić

NOLANSKA TEORIJA KOMUNIKACIJE

Godine 1866. knjižara „Tros“ u Parizu objavila je da nudi na prodaju rukopise na 184 stranice malog formata, pisane Brunovom rukom, i do tada neobjavljene. Avram Norov, član akademije u Sankt Peterburgu i ruski ministar obrazovanja, kupio je rukopise i preneo ih u Moskovsku biblioteku.¹ Tako je sačuvan čuveni rukopis „Norov“, Brunovi tekstovi koje je poslednjih godina Brunove slobode prepisivao njegov student Jeronim Bresler. Jedan Breslerov čist prepis naći će se kasnije u Erlangu, i ostati poznat kao „Erlangenski rukopis“ Brunovih spisa. Prema opisu iz kataloga, rukopis „Norov“ je sačuvan uvijen u pergament, i to u list iz „rukopisa Misala iz XV veka“. U tom rukopisu našla su se, između ostalog, i Brunova „magijska dela“, pisana između 1589. i 1591. Pisana na latinskom, ta dela prvi put su objavili Toko i Viteli u Firenci, 1891. godine. U rukopisu „Norov“, pored prepisa konačne verzije, sačuvan je i nacrt dela ispisan Brunovom rukom: niz nabacanih ideja i spoj raznovrsnih materijala. Zabeležene misli, beleške uz čitanja, sećanja na ranija čitanja, izmešani sa ličnim razmišljanjima, koja ponekad eliptično upućuju na neko ranije autorovo delo. Klasifikovanje po pojmovima, beleženo na marginama rukopisa; naslovi odeljaka; plan za izradu teorije magijskog delovanja, veza i vezivanja.

Na mapi Brunovih lutanja, krivudava linija oertava se povezujući različite tačke. Brunova opčinjenost mnemotehničkim konstrukcijama, koje otkrivam u lavirintu rasprave *O magiji*, kako ih dešifrujem u tom

¹ Videti I. Frith, *The Life of Giordano Bruno, the Nolan*, revised by Moritz Carrière. London: Trübner and Co., 1887, kao i Александр Николаевич Веселовский, „Джордано Бруно. Биографический очерк“ (1871). *Избранные статьи*. Ин-т лит. Акад. наук СССР. - Ленинград: Гослитиздат, 1939.

spisu, otkriva pozornicu pamćenja po kojoj se možemo u imaginaciji šetati i od mesta do mesta pratiti etape Brunovog mišljenja koje pokušavam da rekonstruišem, ili da prevedem na svoj jezik, s jasnom namerom da održim komunikaciju. Na početku, stoje Brunove beleške uz čitanja Kornelija Agripe, zapravo pripreme za predavanja koje se razgranavaju u lavirinte nabiranja i daju ritam Brunovom tekstu: devet kategorija magije; zatim, tri glavne vrste magije, od kojih svaka odgovara po jednom nivou stvarnosti sveta, a dve vrste delatnih sila, dvostrukom kretanju koje pokreće sve stvari; dvadeset tipova veza koje se uspostavljaju, na strateškim mestima obeleženi slikama namenjenim tome da se urežu u pamćenje kao lestvice po kojima se kreće argumentacija. Sve to treba da predstavi različite učinke koje magija ima u zavisnosti od sklopa predmeta na koji se primenjuje. U odeljku „O analogiji duhova“, Bruno popisuje mišljenja raznih autora, počevši od Porfirija i Plotina, beleži neobična mišljenja i klasifikacije, i završava šaljivom pričom:

[...] Tim ljudima duhovi čas pomažu, čas ih muče, čas čine da im se priviđaju odroni. U ovu poslednju kategoriju demona ubrajam one koje sam lično sreo u blizini Nole, u hramu Porto, na usamljenom mestu, ispod stene u podnožju brda Čikala, na kojem je nekada bilo groblje za pomrle od kuge. Mnogi ih sreću, kada tuda prolaze u sumrak; mene lično zasula je kiša kamenja koje me, snažno odskačući, umalo nije pogodilo u glavu i udove; osećao sam da me jure sasvim blizu, a ipak nije ostalo nikakvog traga od povrede, poput drugih koji su bili svedoci iste pojave. Mihailo Psel spominje te duhove u svom delu *O demonima*, zove ih lucifuzi i bacači kamenja, čiji je napad uvek jalov. (*O magiji*, 56–57)

Druga konstanta je kosmološka i metafizička spekulacija, Brunov istrajan napor da pronikne u poredak i funkcionisanje tajni univerzuma, kroz slobodnu igru misli koja se mora osloboditi prepreka što ih stvara dogma, bez obzira na to da li je u pitanju religija, ili ustoličena nauka, autoriteti ma koje vrste. Ta slobodna igra je ono što Bruno razvija kao svoju

gnoseologiju, svoju teoriju spoznaje. Treća konstanta je magija kao ono što za pretpostavku uzima svet u kojem deluju tajne sile, odnosi i uticaji koje je neophodno obelodaniti. Magija je, zapravo, poseban aspekt prirodnog poretka koji filozofija hoće da razume. Kombinatorika Ramona Ljulja, slike pamćenja, mitološke i zodijske figure, tajanstvena simbolika i tajni jezici, ukratko, tajna znanja o kojima piše Bruno u raspravi *O magiji*, tu su zato da bi se upisala u nolansku filozofiju koju već poznajemo iz tekstova pisanih na italijanskom. Fama maga, čarobnjaka, nosi varljivu slavu i deluje protiv Bruna. Deluje tako da svojom zaglušujućom bukom nastoji da onemogući komunikaciju, i u tome čak i uspeva. Kada čitam raspravu *O magiji*, pisanu na latinskom, u prevodima na francuski i italijanski, prvo što uočavam jeste da u njoj nema onih reskih dijaloga, niti dramaturgije, niti poigravanja kakvo je svojstveno tekstovima dijaloga pisanih na italijanskom. Tome nije razlog izabrani, latinski jezik, jer, u ranijim latinskim tekstovima ni jezičkih ni formalnih poigravanja nije nedostajalo. Ovo mi ukazuje da je u tim poslednjim raspravama, *O magiji* i *O vezama*, neka druga strategija komunikacije na delu. Pored svega, i u tim raspravama, Brunov napor usmeren je na to da one ideje koje vidi kao suštinske ocrta što je tačnije moguće, ne zanimajući se pre svega za stroge definicije, nego tražeći način da stvori odmah razumljive, bezmalo opipljive slike: kako je pisao u raspravi *O uzroku*, „filozofije ne propadaju zbog oskudice u tumačima reči, nego zbog oskudice u ljudima koji će proniknuti duboko u misli“. Francuski istoričar filozofije i prevodilac Bruna Bertran Leveržoa u svojoj knjizi *Đordano Bruno* poredi raspravu *O magiji* sa Marksovom jedanaestom tezom o Fojerbahu: „Filozofi su svet samo različito tumačili, ali radi se o tome da se on promeni“ (Levergeois, 247). Magija, veština koju ljudi imaju „da povezuju znanje i moć delanja“, za Bruna je sredstvo da se čisto teorijske refleksije o poretku univerzuma i silama koje ga pokreću upotrebe u stvarnom delanju koje treba da promeni svet. Međutim, kod Bruna nije reč ni o kakvom raskidu, ili preokretu, reč je o povezivanju, kretanju, premeštanju. I kod Marksa, uostalom, menjanje predstave o svetu jeste način da se u svet uvede sila koja će taj svet početi da menja. Rasprave *O magiji* i *O vezama* nastavljaju se na onu ideju koja Bruna sve vreme navodi na to da u prvi plan stavlja delanje: njegovo shvatanje kosmosa, njegova vizija beskonačnog univerzuma, nebrojeni svetovi koji se u toj beskonačnosti i večnosti razvijaju i propadaju, kao sve u svemu, kao povezanost svega sa svime, ovde dobija oblik spekulativne meditacije, mada su iznete teze jednako nove i skandalozne da su samim tim postale i delovanje u sopstvenom vremenu, jednako koliko i dijalozi pisani na italijanskom. I pored svega, Brunovo proučavanje magije nije praktično u pravom

smislu. Njegovo zanimanje za magijska vezivanja iskazano je u brižljivim opisima brige da se pozitivno utiče na odnose među ljudima, na društvene veze. U raspravi *O vezama*, Bruno će insistirati na „Kupidonoj vezi“, na univerzalnom načelu ljubavi, i tu čitam odjeke *Dijaloga o ljubavi* Lava Jevrejina. Bruno u magijskim zahvatima traži tajne uticaje koji stvaraju određene veze, koje će, opet, biti dokaz za postojanje komunikacije kroz ceo univerzum: magija je predmet ispitivanja važan zato što omogućava uvide u ustrojstvo sveta:

Ko spozna tu neraskidivu povezanost duše, i ko zna da je duša vezana za telo nekom vrstom nužnosti, tu će imati dragoceno načelo i za delanje, i za verodostojnije proučavanje prirode. (*O magiji*, 34)

Na samom početku rasprave *O vezama* Bruno beleži:

Neophodno je da onaj ko hoće da uspostavi vezu ima određeno razumevanje celine univerzuma da bi mogao da se poveže sa čovekom (koji je kao nekakav epilog sveg stvaranja).

Bibliotekar kardinala Mazarena Gabrijel Node, rođen upravo onih dana kada je Bruno spaljen, i koji Bruna u svojim tekstovima zove „Jordan Brun“, kako će ga kasnije zvati i Deni Didro, u svojoj čuvenoj *Odbrani svih velikih ličnosti koje su bile lažno osumnjičene za magiju*, štampanoj 1625. godine, proučavanju fizičkih pojava i njihovih tajnih uzroka daje naziv „kontemplativna magija“. Upravo ta kontemplativna magija predmet je interesovanja Đordana Bruna, i to je ključ za čitanje njegove rasprave *O magiji*, u kojoj u svakom redu nalazim odjeke i parafraze rečenica iz drugih Brunovih rasprava: rasprava *O magiji* je njihov sažetak, njihova esencija. Bruno ovde daje dugačak spisak duhovnih veza koje uočava u svetu – kao svojevrsne kanale komunikacije – ali intelektualne veze su te koje stavljaju raspravu *O magiji* u komunikaciju sa svim drugim Brunovim delima. Ispitivanje magije i njenih učinaka za Bruna je mesto iz kojeg se razvija, *eksplicuje*, ili u koje se sabira, *kontrahuje*, sva njegova filozofija, prilika koju koristi da „odigra nekoliko šahovskih poteza u filozofiji“, da se prisetim izraza koji je upotrebio u raspravi *O uzroku*. I ceo vek ranije magija je, kod Marsilija Ficina i Pika dela Mirandole, bila jedna od grana znanja koja omogućavaju razumevanje sveta, ali kod Bruna, mada njen značaj nije ništa manji, sama magija preoblikovana je. Magijski zahvati *otkrivaju* tajnu prirodu stvarnosti, koju filozofija treba da objasni na racionalan način. U središtu Brunovog zanimanja za magiju nalaze se veze: kako se svaki delić produševljene materije stavlja u neposrednu komunikaciju sa svom ostalom stvarnošću? „Duša sveta“ je ta na kojoj počiva komunikacija celog univerzuma, ona je ta koja uspostavlja komunikaciju – veze – između delića duše zatvorenih u pojedinačnim

stvarima. Taj odnos prikazan je u veličanstvenoj slici: to je slika razbijenog ogledala čiji svaki i najmanji delić odražava istu onu sliku koju je nekada odražavala cela njegova neokrnjena površina. Svaki delić univerzuma u sebi nosi odraz celog univerzuma, i tako, zapravo, komunikacija celog univerzuma počiva na slikama u ogledalima. Tako i rasprava *O magiji*, sasvim kratka, jeste jedan od mikrokosmosa Brunovog filozofskog dela u kojem su odraz našle sve njegove najvažnije teme, kao sićušni odrazi sveukupne njegove misli.

Rasprava *O vezama* ima složeniju strukturu, razrađenu u službi pamćenja. Podeljena je na tri dela, svaki od po trideset odeljaka, kao odraz Brunovog mnemotehničkog postupka vezanog za broj trideset, koje se ponavlja u raspravama na latinskom *Objašnjenje trideset pečata* iz 1583, *Svetiljke trideset statua* iz 1587, u predavanjima o trideset atributa božanstva iz 1581, u na trideset delova podeljenim koncentričnim točkovima pamćenja u raspravi *O senkama ideja* iz 1582. U jednom od uvodnih odeljaka, Bruno najavljuje niz od trideset propozicija o trideset odeljaka ocrtanih na polju delovanja onoga ko stvara veze, dok je u drugom delu rasprave u trideset članaka navedeno trideset predmeta vezivanja; u trećem, nezavršenom delu, opisane su različite vrste veza, kojima svima u osnovi leži „Kupidonova veza“, to jest ljubav. Rasprava *O vezama* tako se ukazuje kao filozofska mašinerija pamćenja. Ako proučavanje magije u raspravi *O magiji* ima spekulativni smisao, proučavanje veza mogla bih posmatrati kao razmatranje prakse i praktičnih učinaka takve spekulacije. Refleksija o istinskoj magiji, koja je nauka o prirodnim učincima, ne vodi u želju da se zagospodari stvarima. Spoznaja je ta koja daje ključ univerzuma, i omogućava čoveku da deluje na svet oko sebe. Te dve dimenzije, kontemplativna i aktivna, nerazdvojive su, i u njihovom spajanju čovek, po Brunu, nalazi sopstvenu veličinu. Nolanska filozofija nudi program opšte obnove: obnove metafizike, obnove pamćenja, obnavljanje slika i obnavljanje jezika, obnavljanje znanja i spoznavanja univerzuma, obnavljanje religije, morala, odnosa u društvu. To sveskoliko obnavljanje zahteva uvođenje novih vrsta komunikacije. Ne bi li delovao efikasno, onaj ko hoće da „vezuje“ – da povezuje, da uspostavlja komunikacije – mora proučavati različita i promenljiva svojstva onih koji su predmet vezivanja, onih koje hoće da veže uz sebe: njihovo životno doba, njihov pol, fizičku građu, temperament, sklonosti, inteligenciju, profesiju, kulturne tradicije. Raščlanjivanja se nižu iz odeljka u odeljak. Ni slika „velikog komunikatora“ nije uvek ista: ponekad je to ratnik, ali je najčešće besednik kadar da ubedi, da pokrene strasti. I besednik dobija različita lica: vešt govornik koji očarava publiku ljupkošću dobro odmerene reči, dozvoljavajući slušaocima da u tim rečima prepoznaju sebe; spretan

laskavac koji pogađa želje svoje žrtve; iskusan udvarač koji ume da zavede skrivajući sopstvenu veštinu. Kao u mnogim dvorski priručnicima toga doba, u raspravi *O vezama* saveti se nižu u kratkim odeljcima, izlažu se opšte istine i pokazuju načini praktične primene. Neki istraživači prepoznaju srodnosti sa Makijavelijevim *Komentarima uz Tita Livija* u njoj. Stanovište onoga ko savete daje ambivalentno je. Na svetlost dana iznose se opruge koje upravljaju odnosima među ljudima, tako da čitalac nije načisto da li mu to zaista daju savete kako da vešto koristi druge, ili mu u lice govore kako drugi iskorišćavaju njega. Na jednom mestu, Bruno primećuje da uspešnost svakog povezivanja zavisi od samoljublja predmeta vezivanja, da od te ljubavi prema sebi zavise sve ljudske sklonosti, i svi odnosi među ljudima.

Međutim, svojoj raspravi *O vezama* Bruno nikako nije dao tako ograničen domet. Sve te pouke o zavodenju, potčinjavanju i pokoravanju, bilo da je reč o magijskim, ljubavnim ili političkim vezama, samo su deo cele rasprave. Naprotiv, najznačajnija razmišljanja odnose se na uspostavljanje uzajamnih veza, veza koje su važne same po sebi, kao veze u kojima onaj ko vezuje i onaj ko je predmet vezivanja zadržavaju jednak značaj u lancu razmene, veze u kojima svaki učesnik postaje istovremeno onaj ko vezuje i onaj ko je predmet vezivanja: „Nije moguće vezati za sebe nekoga za koga onaj ko vezuje nije u istoj meri vezan.“ Besednik neće izazvati emocije koje i sam ne oseća, princip uzajamnog vezivanja važi univerzalno. Uzajamnost veza uspostavlja se kao mreža duše sveta, kosmički princip komunikacije, veza sama po sebi, čija je idealna slika ljubav. Ljubav je „veza nad vezama“, „majka, vrelo i Amfitrita vezivanja“, od nje potiču svi oblici veza:

Sve privrženosti i sve veze volje svode se na dve, a one svakako upućuju na mržnju i na ljubav; a i mržnja se, na kraju krajeva, svodi na ljubav: tako je jedina veza volje zapravo ljubav. To se potvrđuje time što sve ostale privrženosti koje bi neko mogao nabrojati i predstaviti, formalno, temeljno, i izvorno nisu ništa drugo nego ljubav. Zavist je zapravo izvesna ljubav prema sebi zbog koje čovek ne trpi da je neko drugi bolji od njega, ni da mu je ravan; isto važi i za suparništvo. [...] Isto važi i za sva druga osećanja. Mržnja prema nekome, konačno, nije ništa drugo nego ljubav prema nečemu suprotnom. [...] Zato će dovoljno učiniti onaj ko se opremi tom filozofijom, ili tom magijom, kadrom da uspostavi najvišu, najvažniju i najopštiju vezu: ljubavlju. Otuda možda platonovci ljubav nazivaju Veliki Demon. (*O vezama*, 69)

U središtu ove teorije vezivanja nalazi se ponovo želja, kao što je želja čvorišno mesto u *Herotskim zanosima*. Bruno, veliki čitalac Lukrecija – koji je u poemi *O prirodi stvari* Veneru kao simbol rađanja

neposredno povezao sa materijom – šifruje u mitološke figure svoja epikurejski obojena poimanja univerzuma kao beskonačnog prostora u kojem se život rađa iz neprestanog kretanja, povezivanja i razdvajanja najmanjih delova, atoma, monada, insistirajući na tajnoj fizičkoj i kosmološkoj dimenziji starih mitova. Brunova teorija veza, stavljena pod znak Kupidona, u ljubavi vidi univerzalni princip kohezije stvarnosti, u kojoj beskonačna materija, koju duša sveta oblikuje iznutra, određuje svaki stepenik na lestvici bića:

Iz toga sledi da su ljubav kojom volimo, i želja kojom svaka stvar želi, bilo posrednici između dobra i zla, ružnog i lepog, ili su [...] dobre i lepe po nekakvoj komunikaciji i participaciji. [...] Ljubav ne znači nesavršenost, kada je razmatramo u materiji i u Haosu pre usavršavanja stvari; sve što se [...] u toj sirovoj materiji [...] zove ljubav, zove se najpotpunije savršenstvo; [...] ljubav je svuda savršena, i ta veza svuda svedoči o savršenstvu. [...] Taj princip koji hoće da postane sve, koji se ne kreće ka nekom posebnom obliku i posebnom savršenstvu nego ka univerzalnoj formi i univerzalnom savršenstvu, savršen je u najvećoj meri. Takva je materija, preko univerzuma, izvan koje ne postoji nikakav oblik, i u čijoj su moći, želji i raspoloženju svi oblici [...] Otuda je materija nešto božansko. Baš kao što se smatra da je forma božanska stvar, a ta forma ili nije ništa, ili je nešto materijalno. Izvan materije, bez materije, ništa. [...] Kao što smo rekli na više mesta u *Beskonačnom, univerzumu i svetovima*, i još tačnije u dijalogu *O počelu*, došli smo do zaključka da nije nimalo glupa postavka [...] dati materiji ime „Bog“. (*O vezama*, 76–78)

Nolanska teorija univerzalne komunikacije traži pristanak svakoga pojedinačno i svih zajedno na univerzalnu promenu, traži uravnotežavanje suprotnosti u podudaranju. „Za mene, vrhunska veza lepote jeste vesela tuga, i tužno veselje“, piše Bruno. Ova ista dvostruka podudarnost suprotnosti stoji i na početku komedije *Svećar*, iz 1582, u kojoj je Bruno sebe nazvao *Il Fastidito*, Ozlojeđeni. Ova krilatice sažima princip mešanja tonova, opravdava istovremeno prisustvo dubokih spekulacija i slikovitih zabeležaka u istoj refleksiji, preplitanje lirskog i lakrdijaškog, metafizike i grubih sarkazama, apstrakcije i sasvim konkretnih pozivanja. Nolanska filozofija je ironijska filozofija, filozofija kritičkog izvrtanja koje omogućava da se u svakoj stvari uhvati i njena suprotnost da bi se spoznalo jedinstvo stvarnosti upravo u njenim kontradikcijama.

Iz knjige Aleksandre Mančić, *Đordano Bruno i komunikacija. Prevođenje ideja*. Beograd, Službeni glasnik, 2015, str. 170-179.

Dragoljub Stanković

Prevođenje je čin pobune

Aleksandra Mančić, prevodilac i autor



Prevodilac na putu i radnom mestu: Aleksandra Mančić u Devinu (Dvinu) Photo: LA

Ako ste mislili da je sve odneo vrag, da moramo robovati medijskim sadržajima koji nam prazne biće i ostavljaju nas besne i očajne, nemoćne, pravo je vreme da se podsetite ili saznate da ima stvari koje su ipak iznad i ispod svega, u tišini, i čekaju i gledaju sve nas, hteli mi to ili ne. Šta na te „večne teme“, pojma „boga“ i božanskog, prevođenja kao bitno ljudske kategorije, odnosa mistike i književnosti, ima da kaže prevodilac i autor izuzetnih knjiga Aleksandra Mančić, jedna od najkompetentnijih osoba, od onih koje se uopšte bave ovom sofisticiranom problematikom na pravi način, iskreno, strastveno, stručno i bez predrasuda, saznajte u ekskluzivnom intervjuu za e-novine

Neposredan povod za razgovor je činjenica da je Aleksandra Mančić dobitnica nagrade "Nikola Milošević" za 2015. godinu, za najbolju knjigu iz oblasti filozofije, esejistike i teorije književnosti i umetnosti radio Beograda 2, za delo „Đordano Bruno i komunikacija: prevođenje ideja“. Filozofija i eros oslobađanja od stega svake dogme Đordana Bruna čine se danas potrebniji nego ikada, jer kao da ništa nismo naučili u vekovima posle javnog crkvenog spaljivanja ovog fascinantnog, jedinstvenog mislioca i mistika. Aleksandra Mančić, koja je prevela dve knjige Đordana Bruna, podseća nas na njegov duhovni testament i govori o najpoznatijim misticima mediteranskog kruga, otkrivajući nam činjenicu da su upravo mistici *avangardisti* i *pankeri* religiozne i humanističke misli, *nemoguća deca*, ali i duhovna elita svoga doba, mudri, racionalni i uspešni utemeljitelji institucija, ne dakle onako kako se zamišljaju, nego sasvim revolucionarno i pre svega po sebe - opasni, što je sve tematika njene nadahnute knjige

„Prstom anđela po snegu: ogled iz mistike“. Takođe, koliko je u mistici i religioznom iskustvu važno telo, ljubav, i gde možemo danas naći autentični misti- cizam, onaj koji pomera granice poimanja sveta, u svim žanrovima, na filmu, na netu i drugde, poslušajmo izvrsnu Aleksandru Mančić.

Dr Aleksandra Mančić je i viši naučni saradnik u Institutu za književnost i umetnost, gde radi od 2008. godine. Rođena je u Beogradu, diplomirala i magistrirala na grupi za Španski jezik i književnost, na Filološkom fakultetu u Beogradu. Radila je kao predavač na Filološkom fakultetu u Beogradu (1988-1998) i kao gostujući predavač na Autonomnom univerzitetu u Madridu (1989-1991). Učestvovala u osnivanju Kolegijuma za evropske jezike (1998), ogranka Centra za studije kulture, udruženog u Alternativnu akademsku obrazovnu mrežu (AAOM). Bavila se proučavanjem problema prevođenja i nastave prevođenja. Na AAOM, bila je koordinator kurseva „Odnosi dominacije između kultura – Prevođenje i manipulacija“, i „Prevođenje kao proces interkulturalnog označavanja“ (1999-2000). Osnovala je i uređivala je biblioteku *Prevođenje i mišljenje*, u izdanju AAOM (2000-2005).

U okviru teorije prevođenja, njena interesovanja usmerena su na prevod i prevođenje u svetlu problematike ideologije književnog teksta; misao o prevođenju i njen odnos prema filozofiji; među- kulturnu komunikaciju; etiku i poetiku književnog prevoda; razvoj prevođenja i misli o prevođenju u srpskoj kulturi; prevođenje između srpske i mediteranskih književnosti (španske, francuske, italijanske) u rano moderno doba.

Autor je sedam knjiga o torijskim problemima prevođenja i međukulturne razmene, kao i stotinak stručnih tekstova. Prevela je niz knjiga sa španskog, francuskog, italijanskog i engleskog jezika. Član je Udruženja književnih prevodilaca Srbije od 1994. godine.

Neke od autorskih knjige koje je objavila su: *Preverzije: ogledi o španskim prevodima iz srpske književnosti* (1999), *Moje telo nije obmana mašte: Servantesove veštice* (2009), *Prevod i kritika* (2010), *Prstom anđela po snegu: ogled iz mistike* (2010), *Vetrenjače na jeziku: dnevnik prevođenja Don Kihota* (2012), *Stvari koje nas prevazilaze: uvod u prevođenje ideja* (2013), *Đordano Bruno i komunikacija: prevođenje ideja* (2015). Od značajnijih prevoda mogu se izdvojiti prevodi teorijskih, esejističkih i filozofskih knjiga autora kao što su: Cvetan Todorov, Žak Derida, Hose Ortega i Gaset; knjige autora mistike i hermetike: Tereza iz Avile, Mišel de Serto, Fulkaneli, Lav Jevrejin, Migel de Molinos, Brat Luis de Leon, August Strindberg, Sor Huana Ines de la Kruz; klasičnih autora: Đordano Bruno (npr. najnovije *Svrgavanje pobedonosne zveri: dijalozi o moralu*,

2015); Migel de Servantes, Tirso de Molina; iz savremene književnosti: Hulo Kortasar, Ernesto Sabato, Horhe Luis Borhes, Mario Vargas Ljosa, Dejvid Foster Valas, Žan Žene, Roberto Arlt, Kamilo Hose Sela.



Izvor: www.knjizara.com

***Kao prvo, čestitke na nagradi, siguran sam da je otišla u prave ruke s obzirom na Vaš posvećenički i ne mali prevodilački i autorski opus do sada. U nagrađenoj knjizi o Đordanu Brunu i preko nam potrebnoj komunikaciji pišete: „Prevođenje je temeljni uslov kulture, možda i temeljni uslov ljudskog postojanja.“ Izgleda da je sve prevođenje, prevodimo svet koji nas okružuje u nama znane moguće pojmove i kategorije, sami sebe, sebi i drugima, druge kulture, od prvog sve- snog časa mi stalno prevodimo i kreiramo smisao. Recite nam nešto o životu i radu prevodilaca kod nas, o glavnim problemima, o onom prozaičnom i verujem mukotrpnom putu te, posebno poslednjih decenija devastirane, struke u nas.**

Pa, mislim da je najbolje da vam odgovorim pričom koja bi mogla poslužiti kao parabola, poučna priča, ili alegorija, a koja nas vraća u vreme Đordana Bruna, mada ja nijednog trenutka ne gubim iz vida današnje vreme. Prevođenje je dobilo sasvim drugačije zna- čenje kada su donete odluke Tridentskog sabora koje su proglasile Jeronimov prevod Biblije, Vulgatu, za *autentičan* tekst Svetog pisma. Učenje biblijskih jezika – hebrejskog, grčkog... – postalo je nepotrebno. Ukinuta je doslovnost, ali je ukinut i izvorni jezik. Sveti spisi pretvoreni su u emanaciju božanstva Svetog Duha. Prevod je proglašen za original i njegovo dalje prevođenje je zabranjeno. Mnoštvo je svedeno na *jedino*, a to *jedino*, u ovom slučaju dav- našnji prevod nekadašnjeg mnoštva, postavljeno kao nepromenljivi i nepomerljivi korpus, koji u svojoj nepromenljivosti polako postaje savršeno nerazumljiv. Jedan od vidova pobune protiv takvog *jednog* (koje je zapravo sušta suprotnost Brunovom Jednom) bila je mističarska pustolovina čutanja koje želi da postane izraz neizrecivog Božijeg jezika. I dok je Vatikan u

natezanjima sa protestantima zabranjivao i u indeks zabranjenih knjiga najpre stavio samo protestantske prevode, a ne prevode Biblije na narodne jezike uopšte, Španija je kao katolička država zabranila sve prevode i prevođenje biblijskih tekstova, i na španski jezik, i na jezike naroda u Novom svetu, među koje je samo nekoliko decenija ranije krenula da kroz prevođenje širi hrišćanstvo, s punim uverenjem u svoju božansku misiju. Do kraja XVI veka, državna administracija Španije uspeła je da potpuno izbriše, ukine, zatre prevođenje Biblije. Na kraju XVI veka pisanje narodnim jezikom o božanskim stvarima postalo je bezmalo greh. Zapravo, pisati čitljivo postalo je sumnjiva stvar. A Bruno, mislilac iz Italije, tog „novopaganskog legla“, kako su je u Španiji u to doba zvali službenici Inkvizicije, našao se u tom svetu koji odjednom počinje da zabranjuje prevođenje, i njegov odgovor na to morao je biti javno propovedanje teze da je prevođenje izvor sveg znanja. Prevođenje je, dakle, i čin pobune. Da ne bi bilo zabune o čemu zapravo govorim, od sveg srca na ovom mestu preuzimam reči filozofa Ivana Milenkovića, iz njegovog teksta nedavno objavljenog u *Politici*, u polemici povodom naučne politike u državi Srbiji na početku XXI veka, koja od svojih naučnika traži da naučne radove pišu na engleskom jeziku: „Samo na svome jeziku filozof može da artikuliše bitne stvari kako za sopstveni kulturni kontekst, tako i na opštoj ravni, jer on nije predstavnik firme za proizvodnju kugličnih ležajeva, nego onaj ko radi na živom jeziku, kao hirurg koji operiše na kucajućem srcu. Inicijativa ministarstva ravna je predlogu da hirurg izvoli operisati na živom srcu, ali bez srca, ako je moguće. I što više takvih operacija obavi dobiće više bodova i biće adekvatnije nagrađen. (Na ovom mestu pojavljuje se novi momenat od presudnog značaja za određenu kulturu: prevođenje. Prevođenje, dakle, a ne pisanje na stranom jeziku. Prevođenje na engleski i sa engleskog obogaćuje domaću kulturu, pisanje na engleskom je osiromašuje.)“

***Možete li nam bar u grubim crtama objasniti kako prevodite? Da li postoji neki utvrđen postupak, šta Vas vodi, intuicija, zanimljivost teksta, mogućnost dobrog transponovanja, izazov? Stanislav Vinaver je dopisivao Rablea i rekao da on bolje zvuči na srpskom nego u prevodu na savremeni francuski. U čemu je za vas alhemija prevođenja? Šta je dobar prevod? Prevodili ste najrazličitije tekstove, vrlo zahtevne, filozofske i mističarske, Servatesa, kao i vickaste i savremene poput Huan Manuel de Prada (*Pičke*).**

Ako je o mojim prevodima i misticizmu reč, onda bih spomenula i *Čudo ruže* Žana Ženea, ili *Zaborav* Dejvida Fostera Volasa, ili Ernesta Sabata, Hulija Kortasara... Prevodila sam, dakako, i pisce sasvim drugačije nastrojene, kao Vargasa Ljosu, ili spome-

nutog Pradu, međutim, pisci u kojima prepoznajem mističarske obrise posebno me privlače. Prevođenje mističara je naročito iskustvo, jer treba osetiti zavodljivost njihovih nedorečenih i čak nedokučivih rečenica, uplesti se u njihovu nerazmrsivu misao, potrebno je iskusiti tu „iskustvenu nauku“ misticizma, ali se i postaviti na distanci: to je paradoks poput onog Didroovog paradoksa o glumcu, koji mora osetiti lik, ali se od njega mora distancirati da bi mogao zaista dobro da ga odglumi. Potreban je nekakav ironijski otklon, ali je još potrebniji i neki post-ironijski otklon. Gde su granice stvarnog komuniciranja među ljudima? Neostvorena komunikacija je dramatična, to ja vidim kao jedan od razloga iz kojih je Bruno za svoju filozofiju tražio dramski izraz. Treba obnavljati čuđenje pred tekstom: čuđenje pred tekstom doziva prevođenje. Tekst koji iziskuje da se u njega veruje duboko je književan po svojoj prirodi, i Brunov stil pisanja filozofije jeste dodatni poziv da mu verujemo. Kao i poziv na prevođenje, u mnogim smislovima. S druge strane, Brunova rečenica ume da preuzme rastrzanu, razgranatu, ili razbarušenu strukturu, po stilu sasvim nalik mističarskim tekstovima Tereze iz Avile, na primer.



Nezaustavljivi eros saznavanja: Đordano Bruno

Photo: www.thehistoryblog.com

***Vaša nagrađena knjiga "Đordano Bruno i komunikacija: prevođenje ideja" podseća nas na važnost lika i dela Đordana Bruna, na njegovu subverzivnost i u današnjem vremenu, jer otkrivate da je i dan-danas od kreacionista cenzurisani i spaljivani uvek ponovo, na primeru on line *Enciklopedije filozofije* Univerziteta Stanford. Kažete da Bruno prihvata beskonačnost sa oduševljenjem, ne sa užasom poput npr. Paskala. Propovedao je on sasvim savremenu ideju dinamičnosti čoveka kao bića, promenljivost kao jedinu konstantu Univerzuma, verovao je u beskrajni broj mogućnosti i svetova, pogleda na svet, ja bih rekao, i zbog svega toga kritikovao zvanične institucije svog vremena. Kažete „Nama, danas i ovde, potrebna je Brunova kritika institucija.“ Naš svet kao da ide u suprotnom smeru, na žalost.**

Svet je uvek sklon da ide „u suprotnom smeru, na žalost“, ali uvek postoje i ljudi koji imaju otvorenije vizije. Čovekov je zadatak da čini sve što može, to je Brunov nauk. Brunov je nauk i to da smo uvek stariji od naših predaka, stariji za njihovo iskustvo, i to je onda veća odgovornost. Brunova etika je prometejska etika, ali je isto tako i protejska. Međutim, već više puta sam ponovila, ali možda nije na odmet da ponovim još jednom: Đordano Bruno je svojim moćima pamćenja i svojim provokativnim idejama o beskonačnosti svemira stekao slavu neortodoksnog mislioca, i neminovno navukao na sebe gnev Inkvizicije, branio svoje ideje i svoje pravo da ih se ne odrekne do samog kraja, što mu nikada nije oprašteno. Živ je spaljen, kao jeretik, zajedno sa svim svojim knjigama, na lomači na Cvetnom trgu u Rimu, 17. februara 1600. godine. Njegovo ime čak i posle četiri veka nastavlja da izaziva polemike i među naučnicima. Brunovo delo svojevrsni je obračun sa vladajućim predrasudama doba u kojem je živeo, predrasudama što ih šire i održavaju institucije koje je čovek stvorio radi međusobnog opštenja, radi komunikacije: država, crkva, univerzitet... Institucije koje su osnova uređenog društva, i koje, upravo zato da bi ostale sredstva civilizovane komunikacije, moraju uvek iznova biti izlagane kritici.

***Đordano Bruno kako ste ga predstavili nezaustavljivi je eros saznanja i delanja, ljubavi i prakse pre svega, on samo daje i ništa ne uzima, oslobađa za sve, on se pita „Šta čovek može?“ a ne „Šta čovek jeste?“.** Pokazujete da se u stvari radi o mistiku posebne vrste? O onom ko veruje da je ekonomija spasenja lišena svog jedinstvenog središta. On nam približava ono božansko koje nam je „bliže nego što smo to sami sebi“, jer za Bruna je slika, imaginacija, posrednik između čula i intelekta. Navodite termine kao što su *postmagijski racionalizam, eros apstrakcije, reforma nebesa...* u stvari, zanosni i zaneseni mistik Đordano Bruno, onaj ko otvara vrata beskraj, nepodnošljiv je za svako vreme koje se plaši sebe i želi da se ograniči?

Da, tako je. Da bismo se razumeli o kakvom misticismu je kod Bruna reč, najpre moram nešto da objasnim. Kada kažem da je Bruno u izvesnom smislu mističar, uvek imam u vidu da je Bruno filozof, i da se o mistici kod Bruna može govoriti na način na koji se može govoriti o mistici kod Spinoze, na primer, ili kod Ničea, ili kod Deride. Bruno je, pri tom, u mnogom smislu moderan filozof, i to se možda najbolje vidi u njegovoj filozofiji nauke. Postoji u istoriji nauke izvestan „istoriografski mit“, sasvim sličan onome koji postoji u historiografiji o hrišćanstvu, rešen da Brunu pripiše mnogo manji značaj nego što on zaista ima. Brunova teorija beskonačnog univerzuma, međutim, ne oslanja se samo, pa ni prevažno, na teološke razloge, niti na etički misticizam

ljubavi, nego pre svega upravo na naučne razloge atomističke fizike i kosmologije, teorije *impetusa*, nova astronomska posmatranja kometa koja je opisao Tiho Brahe, itd. Matematika beskonačnog, koju Bruno razvija na osnovu Nikole Kuzanskog, jeste simbolička *mathesis* koja mu omogućava da prenese u brojke-simbole saglasja između dela i celine, ideju svega u svemu. Bruno u svoj filozofski sistem uvodi i termin „grč“, po smislu blizak pojmu Mahnitosti (*Furore*), Oduševljenja (*Entusiasmo*) i Zanosa (*Rapto*), što je najviši trenutak kontemplacije. Tu ideju preuzima od Nikole Kuzanskog, a kod Bruna je to i nezaustavljivi eros saznavanja i delanja, ljubavi i prakse. Njegovo posmatranje i iz tog posmatranja proistekla vizija beskonačnog Univerzuma u Brunovom filozofskom sistemu iziskuju i nove postavke morala prema kojima će se u tom beskonačnom Univerzumu čovek upravljati, i na kojima će graditi svoje institucije. Ta i takva Brunova mističnost bila je uzrok mnogih potresa na zemlji, u zemaljskom svetu.

***U knjizi *Prstom anđela po snegu: ogled iz mistike* (2010) skicirate razgranatu i bogatu tradiciju mističara, bogotražitelja, od Dionisija Areopagita do modernih vremena, pa i u drugim žanrovima, npr. u filmovima Andreja Tarkovskog. Šta je glavna osobina mističnog teksta? Mistik govori o neshvatljivom, o onome o čemu se ne može govoriti?**

Klasični mističarski tekstovi iz XVI i XVII veka nisu tekstovi koji teološki sistem na izdisaju hoće da zamene novim *sistemom znanja* ili drugim utvrđenim *mestima moći*. Misticizam je subverzivan način mišljenja, potpuno drugačiji pristup hrišćanskoj tradiciji. To nije korpus doktrina, nego praksa, delanje. Jezik kretanja podrazumeva stalne prestupe preko utvrđenih tačaka. Upravo zato što jezik mističara jeste pokušaj da se stupi u dodir sa apsolutom, on može da kaže samo ono što je apsolutno, odnosno nesputano. Pošto je predmet mističarskog teksta beskonačan, takav tekst je uvek samo „nepostojana metafora onoga što je nedostupno“. Subverzivnost misticizma predstavljena je kroz temu stalnih odlazaka. Ljudi čiji životi su govorili o *drugosti* suštinski misterioznog Boga nisu našli svoje mesto u modernom dobu. Mističari su prihvatili izazov izgovorene reči, i time se pomerili ka oblasti *fabule*. Njihova solidarnost je solidarnost svih jezika koji su nastavili da govore, čiji je diskurs nalik govoru deteta, žene, neukog, ludaka, anđela, ili tela.

Postoje određene paralele koje se mogu povući između misticizma XVI i XVII veka i sadašnjeg vremena. Svet postaje sve neprozirniji i nečitljiviji. U odgovor na to razočaranje, oni koje nazivamo mističari hteli su da izmisle drugačije mesto, mesto koje nije potpuno oblikovano. To je samo priča o putovanju koje je nužno fragmentarno i ne dozvoljava da bude konačno ispitano. Mističarska književnost

nudi puteve svakome ko traži putokaze kako da se izgubi, i put da se nikad ne vrati. Zato što je apokalipsa uvek moja lična apokalipsa, lično iskustvo je nezamenljivo i za mističara, kao i za umetnika. A ako je o mističarskoj umetnosti u XX veku reč, celokupna filmografija Andreja Tarkovskog, ili Larsa fon Trira – koje vidim kao umetnike koji hoće na filmsko platno da prenesu svoja mističarska iskustva – jesu traganja za putevima kojima čovek može da se izgubi... i u tom smislu, mistična.

Oslobađanje od nametnutog mišljenja i ponašanja

Misticizam se može posmatrati kao oblik oslobađanja, čak sam ubeđena da je traganje mističara u rano moderno doba u Zapadnoj Evropi – "Prstom anđela po snegu" je knjiga koja je i nastala iz mojih čitanja, a često i prevođenja tekstova zapadnoevropskih hrišćanskih mističara toga doba – bilo upravo traganje za putevima oslobađanja od nametanih mišljenja i ponašanja. Nametanja su dolazila od institucija Države, od Crkve, od Škole... To izdvajam kao posebno važnu stranu. Mističarsko iskustvo kao lično iskustvo koje postaje vid otpora nametnutoj neslobodnosti mišljenja, verovanja, življenja...

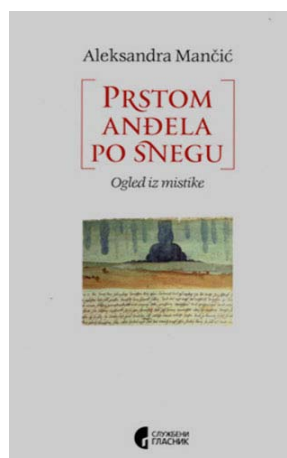
U drugom delu intervjua sa Aleksandrom Mančić govoremo o problematici iz njene odlične knjige *Prstom anđela po snegu: ogled iz mistike* (2010).

***Mistik čita Boga u originalu i prevodi ga na jezik ljudi, mucajući, kroz priče i slike, parabole, jer drugačije, izgleda, i ne može. Prevodilac prevodi sa originala na drugi jezik i takođe se trudi da prevede najbolje što je moguće iako je nemoguće jer svaki je jezik kosmos, svet za sebe? Prevodili ste značajne mističare. Kako uporediti ove dve vrste prevođenja? U kakvom je odnosu s originalom mistik a u kakvom prevodilac? Oni su istovremeno i tumači originala?**

Volim da kažem da su mističari prevodioci. Mogućno je da time s jedne strane rasplinjem pojam prevodioca, šireći ga na svakojake vrste posredovanja, ali mislim da je to nužno u današnje vreme sveopšteg prisustva i sveopšteg obezvređivanja prevodioca u najstrožem smislu reči. Baš zato da bismo potom mogli da se vratimo onome što prevodilac jeste, za razliku od čisto tehničkog lica u procesu prebacivanja jezičkog materijala s jednog mesta na drugo. Između ostalog, i zato da bi čak i to tehničko lice moglo da shvati zašto ga danas kao tehničko lice uveliko može zameniti mašina. I da bi prevodilac shvatio šta je to po čemu je prevodilac prevodilac, a to je odlučivanje i pravljenje izbora: šta, kako i zašto prevesti?

***Postoji li granica i gde je ona, između književnosti i mistike? Šta preteže u jednom a šta u**

drugom slučaju? Koliko je ta granica porozna? Ličnosti koje obrađujete u knjizi stvarale su najrazličitija književna i filozofska dela, pisali i po narudžbini za plemstvo. Neki su se izražavali kroz filozofske dijaloge (Lav Jevrejin), bili ekstremno popularni, čitani i uticali na istoriju književnosti. Rableovsko i mističarsko opijanje vinom, životom, Bogom, izgleda imaju vezu? Kako vidite Džojsov pojam epifanije u odnosu na mističarsku tradiciju? Da li se radi o istoj stvari?



Izvor: ikum.org.rs

Da, tu je važan element iskustva. Za Džojsa je epifanija pitanje trenutka iskustva, i u tome bi se njegov pojam epifanije mogao povezati sa mističarskim iskustvom. Jer iskustvo je za mističara ključno – mističari u XVII veku opisivali su mistiku kao „iskustvenu nauku“. Ipak, književno pisanje i mističarsko pisanje ne mogu se poistovetiti. Mistika sama po sebi nije književnost. Mističarska književnost je, s druge strane, određeni tip književnog teksta sa tačno određenom svrhom. Ma koliko mogli pronalaziti elemente misticizma kod Džojse, Džojse nije mističar. Ma koliko pronalazili romaneskne elemente u ispovestima Tereze iz Avile, ona nije pisala roman, nego opis sopstvenih mističarskih iskustava. Ne bih volela da svojim premeštanjima dovedem nekoga u zabludu, jer ne mislim da se sve može pomešati. Naprosto, postoji nešto u mističarskim tekstovima što se kroz književnu analizu pokazuje kao mesto prelaza, prenošenja, nešto što ne oklevam da nazovem prevodilačko iskustvo, i da ga posmatram iz tog ugla. Dakle ne, ne radi se o istoj stvari, ma koliko nas reči zavodile da tako pomislimo.

***Nema Boga bez ljubavi, niti ljubavi bez tela, mogla bi biti jedna od centralnih teza Vaše knjige. Ili, koliko ja zavisim od Boga toliko i on od mene, da parafraziram Ekharta. Ili, Bog je i među kuhinjskim posuđem, po Terezi iz Avile, čini mi se; takođe i isticanje Tereze iz Avile da je vrednije nešto**

praktično uraditi, pomoći nekom, nego se moliti. To da je Bog i u sasvim običnom životu, svakodnevnici, u prolazu, šetnji, a ne samo u hramu, neka je vrsta otkrovenja? Čitajući mistike pojam boga postaje blizak čak i ateistima jer ga ovi mislioci i čuvstvenici nalaze *na pravim mestima*, npr. i u čistom ništavilu, ćutanju? Ljudsko telo u mistici često igra glavnu ulogu, njegovi delovi, funkcije, fiziologija koja postaje metafizika, ono je *medijum od Dionisa do Hrista*?

Koliko je telo važno za mističara, u to se možemo uveriti bilo da otvorimo stranice Nikole Kavasile, Grigorija Palame, Tereze iz Avile, Migela de Molinosa, Majstora Ekharta... Ova knjiga je rezultat mog otkrivanja mističarskog tela, i otkrivanja *tela* – pa čak i *korpusa*, ako hoćete – misticizma, odnosno mističarskih tekstova. Tereza, Ines, Hildegarda, u svojim tekstovima stavljaju vrlo precizno određene telesne naglaske. I kuhinja je, recimo, jedno od takvih mesta, vezano za Jevandelja (Marta i Marija), i za rane mističarske povesti, kao što je ona o manastirskoj reduši koju nalazimo kod Paladija, u IV veku. Telo je ono po čemu mističarski tekstovi mističarskih iskustava stoje naspram tekstova misičarske teorije, kakvi su tekstovi Dionisija Areopagite. Mišel de Serto je poredio postupke koji su zajednički misticizmu i psihoanalizi i izneo postavku da je zapravo telo simbolički jezik, i da se i u psihoanalizi i u misticizmu na telo gleda kao na odgovorno za istinu koje ono samo nije svesno. Zato telo ima ključ za istinu prostora koji predstavlja mistično ili nesvesno. Time je Serto moderna proučavanja misticizma usmerio, poput psihoanalize, na proučavanje telesnih ispoljavanja duševnih stanja kako bi se razumela istina tog stanja. Sertoova proučavanja, pokušaj Žaka Lakana da pronade nespoznatljivost ženske želje u mističnim iskustvima Tereze iz Avile, Lis Irigare, feministička psihoanalitičarka, sve su to značajni mislioci XX veka koje je privlačilo ovo pitanje. Na samom početku renesanse, Lav Jevrejin, po obrazovanju lekar, nije išao putem od mistike ka telu kao problemu mističara, nego ga je put istraživanja tela uveo u mistiku...

***Treba nešto reći i o predrasudi koja, čini mi se, vlada kod nas o misticima. Oni se zamišljaju kao nekakvi sveci, na rubu razuma, npr. po nekim pećinama koji ništa ne rade i imaju nekakve vizije u direktnom kontaktu s Bogom. Ali naprotiv, posebno ako se osvrnemo na zapadne mistike, to su izuzetno racionalni ljudi, praktični, koji tačno znaju šta žele, uspešni *menadžeri*, profesori, osnivači manastira kakva je bila Tereza Avilska, sasvim u svom vremenu i u živoj vezi sa intelektualnom elitom svoga doba.**

Meni je upravo ta njihova vezanost za sopstveno vreme i mesto u svetu razlog da se njihovim

tekstovima bavim. Racionalnost njihovih iracionalnih traganja...

***S tim u vezi, o istočnom misticizmu malo pišete, mada ga pominjete. Ima li nekog razloga za to? Pod time mislim na taoizam, budizam, na ličnosti i učenja jedne ogromne tradicije koja je bliska po cilju i sredstvima približavanju onostranom, svetom.**

Prstom anđela po snegu je knjiga koncipirana kao studija o malom broju autora na određenom mestu i u određeno vreme, ne kao pregled mističarskih strujanja, čak ni evropskih, u celini. Ono što sve te mističare povezuje, između ostalog, jeste i Mediteran. Povezuje ih i vreme, ne u smislu da su svi oni savremenici, nego utoliko što se manja iskoračenja u prošlost ili van središnje teme, a to je hrišćanski misticizam oko Mediterana u rano moderno doba, prave zato da bi se ukazalo na, da tako kažem, „vraćanje u modu“, ako hoćete, čak i određenih oblika reprezentacije.

***Mističari se ukazuju kao sasvim moderni jer prelaze granice rodnih uloga, porodičnih, kanonskih. Uvode neki od njih i *božansku subverziju, parodiju*, šire percepciju svetog i svetskog. Čine se kao pravi građani sveta, ljudskog roda i skoro po pravilu stradaju zbog svoje slobode. Uloga želje, požude, tela, erotskog ima značajnu ulogu kod nekih od njih. Zato deluju tako savremeno i svesvremeno, jer se nisu odricali celine ličnosti a stremili su ka svom idealu. Feminizam, homoseksualizam, nisu im bili strani, naprotiv? Možda bi drugo najbliže ime za mistički doživljaj bilo *ekstaza, oslobađanje*?**

Da, misticizam se može posmatrati kao oblik oslobađanja, čak sam ubeđena da je traganje mističara u rano moderno doba u Zapadnoj Evropi –*Prstom anđela po snegu* je knjiga koja je i nastala iz mojih čitanja, a često i prevođenja tekstova zapadno-evropskih hrišćanskih mističara toga doba – bilo upravo traganje za putevima oslobađanja od nametanih mišljenja i ponašanja. Nametanja su dolazila od institucija Države, od Crkve, od Škole... To izdvajam kao posebno važnu stranu. Mističarsko iskustvo kao lično iskustvo koje postaje vid otpora nametnutoj neslobodnosti mišljenja, verovanja, življenja...

***Gde danas vidite iskustvo svetog? Da li su crkve, pretvorivši se u kompanije, i mediji, isterali svaki pojam svetog iz sveta? Ili je uvek tako i bilo, da su svetom i božanskom oduvek bili najbliži oni koji nisu bili u većini i zato bili proganjani i izolovani? Eto, ova dva prideva ne mogu pisati bez kurziva želeći tako da ih odvojim od svakodnevnog upotrebe, devalvacije. Sa pojmom *mistika* je sličan problem jer čim se to tako nazove, to nije to, nego**

sujeta, kasnija svest o tome. Kao Tao. Pravi mističari nisu o sebi govorili da su mističari?

Govorili su o mističnosti. Dionisije Areopagita piše raspravu *O mističnoj teologiji*. Dionisije Areopagita, naravno, nije prvi mističar, za njega bih mogla reći da je prvi teoretičar hrišćanske mistike. A o hrišćanskim mističarima je u mojoj knjizi *Prstom anđela po snegu* reč. Danas se iskustva svetog nalaze na drugim mestima. Mislim da je to o čemu govorite najduhovitije naslikao – usnimio – Andrej Tarkovski. Ako se setite scene iz *Nostalgije* u kojoj Erland Jozefson, poliven benzinom, propoveda na italijanskom trgu o pokajanju i skorom smaku sveta, a neki mangup mu iza čoška daje znak rukom da već jednom kresne taj upaljač koji drži u ruci, onda vam je to dovoljno jasna slika...

***Kad se sagledava književna obrada mističke misli u srpskoj književnosti, sada mi se i Nastasijević čini preuzak, parohijalan, više paganski i nacionalno i poetički zatvoren, na čemu je i sam insistirao jezički i misaono, a i drugi autori mi se čine više cerebralni, ne doživljajni, srcem i univerzalno otkrivajući pesnici i pisci. Laza Kostić mi se čini kao izuzetak koji potvrđuje pravilo. Kao da su u drugim književnostima pisci i pesnici mnogo uspješnije i ozbiljnije dopisivali svete spise, Bibliju i dr, nadograđivali ih, izlazili iz okvira, slobodno? Kakvo je Vaše mišljenje o tome u okvirima naše književnosti i u poređenju sa drugim literaturama? Radomir Konstantinović je, ako se dobro sećam, pisao da mi i nemamo pravu mističarsku tradiciju u književnosti, već da se ona kreće otprilike u granicama koje sam naveo. Pravi mističari, rekao bih, ne mogu biti nacionalisti, niti patrijarhalno suspregnuti?**

Mističari su me zaokupili kao pisci, kao ljudi, muškarci i žene koji se u svojim tekstovima bore sa svojim životom. Ali, to su pisci posebne vrste. Tako se može napisati knjiga i o filozofima, recimo, kao piscima. U ovoj knjizi nisam se bavila mistikom u delima književnika, nego književnošću u delima mističara. Zato mi se čini da je ovo vaše pitanje izuzetno zanimljivo, ali bi nas odvelo u tu drugu ogromnu temu kakva je mistika u književnosti, nepregledno polje...

Što se tiče mističara kod nas, istina je da tu ostaje mnogo za istraživanje. Momčila Nastasijevića, pisca koji je izgoreo, kako je pisao Stanislav Vinaver, treba čitati, udubljavati se u to šta sve stoji iza njegovih tekstova, šta je sve pisao taj, kako Vinaver kaže, „odgonetač koji je u vidljivome tek video pravo nevidljivo“. Treba proučavati misticizam *Ispovesti* Dragutina Ilića, i njegovih vizija i prividenja na Terazijama. Misticizam ne samo poezije nego i čudesnih *Dnevnika* Laze Kostića, i „Lazinog margarca“, o kojem je pisao Jovica Aćin, a čije i priče i

eseje takođe treba izučavati i iz ovog ugla; pa onda, paganski misticizam Rastka Petrovića; pa onda Dimitrije Mitrinović, Jela Spiridonović Savić... Misticizam u srpskoj književnosti tek treba proučavati, i u tome možda upravo treba poći od najnovijeg doba. Ali to je proučavanje misticizma u književnosti, i kao što rekoh, to je druga, ogromna tema. Što se tiče mističarskih tekstova, pokušala sam da krenem u tom pravcu poredeći zapadnohrišćanske mističare sa Nikolom Kavasalom, Grigorijem Palamom, vizantijskim mističarom vezanim za Solun i Svetu goru, koji je imao velikog uticaja kod nas. Ono što sam tim primerom pokušala da pokažem jeste upravo veza zapadnohrišćanske mistike sa istočnohrišćanskim misticizmom, i to da u različitim institucionalnim okvirima mistika postaje različita i po sadržaju, i po posledicama. Da je veliki utemeljitelj – teoretičar – hrišćanskog misticizma Dionisije Areopagita, jedan od crkvenih otaca i svetaca, u XV, XVI veku imao veliki *comeback* u zapadnom hrišćanstvu, i da se to dešavalo u vreme kada su previranja u odnosima između hrišćanskih crkava – pravoslavne i katoličke, i protestantske u nastajanju – bila izuzetno burna. Da bi složena misao Dionisija Areopagite bila prevedena u zapadnu kulturu renesanse bili su potrebni izuzetno posvećeni prevodioci. Zapadnohrišćanski mističari bili su takvi prevodioci. U svojoj knjizi *Stvari koje nas prevazilaze*, kojom sam se nadovezala na *Prstom anđela po snegu*, više sam se usredsredila na element prevođenja tekstova Dionisija Areopagite u doslovnom smislu, takođe i kod nas.

***Živimo u vremenu nekakvog tehnološkog ubrzanja i informatičkog zagušenja, šuma koji i nije informacija, već spin, o kom je još Bodrijar pisao kao o ekstazi komunikacije a ne o drami alijenacije, ali pored svega toga što ne možemo izbeći, ljudsko biće se ipak nije promenilo i ne menja se lako, već hiljadama godina, čini se? Doduše, Peter Sloterdajk s pravom tvrdi da se radamo s hiljadugodišnjim ideološkim bremenom, ludilom, i da smo već u dvadesetim godinama starci. Takođe, s druge strane, površnost i amaterizam caruju u svim sferama masovnog i javnog, ljudi se tretiraju kao da ulazimo u neki novi varvarizam, postcivilizaciju. Pored sveopšte pornografizacije društva, čitajući Vašu knjigu shvatam da se ipak ništa ne menja tako lako, suština čoveka se kreće u nekakvim okvirima koje je nemoguće preći? Rađanje, sazrevanje i smrt, postanak i nestanak, za nas su zagonetke i uvek će tako biti? Mistici nam upravo o tome govore? O nečemu o čemu ne želimo rado i često slušati? Kako vidite današnjicu kroz ovaj aspekt pitanja?**

Sloterdajkovu misao koju spominjete nalazimo i kod svojevrsnog mističara kakav je Đordano Bruno. Bruno kaže, stariji smo od svojih predaka, zato što je

njihovo celokupno iskustvo već naše iskustvo, a i sa Bodrijarvom misljuje bi mogao naći dodirnu tačku, jer je i doba renesanse svojevrsno doba preopterećenosti informacijama, eksplozije novih otkrića i saznanja o prošlosti. I mističari o kojima govorimo živeli su u takvo doba, i možda bih se u tom smislu mogla nadovezati na Bodrijarov termin *ekstaza*. U svakom slučaju, takva, informaciono zagušena vremena traže od čoveka da se izdvoji i onda kada učestvuje u svetu, ili tačnije, da se izdvoji baš onda kada najviše učestvuje u svetu. Mističari su i ljudi svoga vremena, i izdvajali su se, kao što čine i ljudi danas, rekla bih, na načine koje je vreme od njih tražilo. Umesto da sede pred ekranom kompjutera, četuju i bloguju, oni su pisali u svojim monaškim ćelijama. Ni rizici takvog ponašanja nisu neuporedivi. Luis de Leon ili Migel de Molinos čamili su u zatvorima Inkvizicije, Tereza iz Avile pravdala se svojim ispovednicima, Ines de la Krus je u svom meksičkom samostanu ostala bez svoje biblioteke, koju su joj starešine oduzele. Bili su uključeni u političke sukobe svoga vremena upravo svojim mističarskim tekstovima, koji su bili i te kako čitani, i popularni, uticajni. Na um mi padaju internet aktivisti, Aron Švarc, Džulijan Asanž, ...

***Hvala Vam, Aleksandra, na dragocenim uvidima. Vašu knjigu *Prstom anđela po snegu* ja sam čitao i kao ljubavnu izjavu *Bogu*, ljudima, par-tneru... pisana je kako i treba da se pišu knjige, lično i strasno, u najlepšem smislu te reči, a to je izuzetno redak slučaj posebno sa ovakvom, zahtev-nom problematikom. Imate li ličnih iskustava, tzv. *epifanija*, nešto što je blisko onome o čemu sa toliko posvećenosti pišete? Ili, šta bi to bilo bog za Vas? Oprostite na indiskreciji.**

Na vaše pitanje mogla bih mističarski odgovoriti, ne i da. Ne, u smislu mističara o kojima sam pisala. Ja sam žena rođena u XX veku, i moje vreme je ovo sadašnje, a i mesto mi je prilično zemaljsko. Da, u tom smislu što moja knjiga jeste moja ljubavna izjava, i što se svih strasti koje spominjete tiče, u pravu ste. Pa i bog, onaj *Deus in rebus* Đordana Bruna, po prirodi stvari je tu.

e-novine

Biljana Tomić

Slobodan Mašić



Polako i nezamislivo brzo odlaze *oni* koji su tokom vremena davali maksimum svemu šta su radili, koji su uspešno balansirali kroz procese promena stalnim pomeranjem granica, širenjem vidika i nivoa, svojim ljudskim doprinosima, doslednim i pronicljivim idejama. Zato će *svi oni* ostati u memoriji kao posebne i neponovljive ličnosti jednog istorijskog razdoblja.

Jovan Ćirilov, Branko Vučićević, Dragan Nikolić, Slobodan Mašić... može se dodati i Mira Trailović, pa da se približi vreme 60-ih, počeci pozorišta Ateljea 212, početak Bitefa... u drugoj polovini 20 veka, kada se formira nova kulturna scena i kada, u druženju različitih generacija i različitih zvanja, nastaju kontakti, prijateljstva i saradnje kojima će se tada otvarati svet i kreirati čudesne produkcije.

Tada smo se sretali i upoznavali, bivali tako duboko povezani da su ti odnosi postajali neraskidivi. Početkom šezdesetih sa Ješom, upoznajem se i sa **Savetom** i **Slobodanom Mašićem**, i cele te dekade i više, bili smo nerazdvojni kao prijatelji i saradnici. O našoj samostalnosti i neformalnosti ponašanja mogu se pisati anegdote i istinite priče... Jednog dana, Mašić nam je zakazao sastanak ispred opštine Zvezdara... Izgledalo mi je čudnije od mnogih drugih nepredviđenih događajnosti... Ipak, kupila sam jedan buketić cveća... U zakazano vreme s jedne strane je dolazio Dane, a sa druge Saveta, pitali su da li je bio Branko Vučićević, žurilo im se, a i već se malo kasnilo, pa su pozvali da idemo gore... Našli smo se u sobi matičara, i kako Branko nije stigao, Ješa i ja dobili smo ulogu kumova... Sve se brzo završilo, sišli smo dole i svako je otišao na svoju stranu... Divan i nezaboravan osećaj.

Slobodan i Saveta intenzivno su 60-ih godina radili u Klubu mladih arhitekata, opremali su omladinsku štampu, časopise i novine, kontaktirali su umetnike,

obilazili sve kulturne događaje, od filma, pozorišta, literature, umetnosti... Bili su neumorni. Bili su praktično u svemu gde se šta pokretalo... Ako su se organizovale izložbe, Mašić je pomogao oko kataloga, novina, plakata i pozivnica. Poznao je sve u Beogradu, i ako je nešto trebalo - mogao je da pomogne sa štampom kataloga (na primer Juraj Dobrović ili *Novine*, Galerije 212, 1967). Tih godina počinje da izlazi i časopis *Umetnost* i Mašić daje novu koncepciju dizajna, nešto kasnije radi na total dizajnu štampe oko Bitefa, od 1971.

Novom vizuelnom prezentacijom Bitefa, Mašić, pored prelova priloga "*Likovnog Bitefa*" (1968-73) za katalog, predlaže da šampa i foto pozivnice. Prva pozivnica - na kojoj ispisujem program sa Dobrilom, štampana je 1972, dok je druga iz 1973. godine, sa fotografijom kako držim Dobrilu na šetalištu ispred MSUB-a. Kada je Mira Trailović videla pozivnicu, koju sam smatrala poetskim radom, zaključila je da sam prekršila pravila i tako je prekinuta moja saradnja... Ipak, zahvaljujući Jovanu, 1985. učestvujem sa "*Video teatro*", potom 2006. povodom 40 godina Bitefa, i 2014. projektom "*Teško je biti... u vremenu*". Kasnije sam Miru bolje razumela. Zapravo, nemoguće je napisati kako su svi odnosi bili povezani, ukršteni, važni, promenljivi i kreativni... kao da je cela scena tih godina disala jednim dahom, istom energijom i ushićenjem u kruženju promena. Mašić bi govorio o putevima sudbina.

Krajem 60-ih, u saradnji Bore Ćosića, Slobodana Mašića i Branka Vučićevića, pokreću se izdanja časopisa *Rok* 1, 2. Pišem o 60-im, jer smo tada više i zajednički pratili hrvatske umetnike, dizajnere i arhitekte, i praktično, to je bilo vreme kada je Mašić uveo formu čistog/strukturalnog dizajna, dok sa Bitefom uvodi i elemente narativa. To kasnije prerasta u brojne nove karakteristike Mašićevog dizajna knjiga, kataloga, plakata...

Istorijski posmatran, Slobodan Mašić, kao predstavnik autorskog dizajna i svih izdavačkih poduhvata kojima se bavio, apsolutno je prva, specifična i jedinstvena ličnost. I pored brojnih doprinosa koje je dao u svojoj dugoj delatnosti, Slobodan Mašić je, u osnovi, bio čovek duboke posvećenosti i duhovne predanosti, pasioniran istraživač i sledbenik jedne ideje koja je učinila principe života i rada smislenim i trajnim u tekućoj memoriji vremena.



PORTAL
ZA KULTURU
JUGOISTOČNE EVROPE

Aleksandar Stojanović

Antisemitizam u srpskoj štampi za vreme 2. svetskog rata

Okupacija Srbije nakon aprilskog sloma označila je početak najtraumatičnijeg razdoblja za njene jevrejske stanovnike. Kao što je u uvodnom poglavlju već istaknuto, dugim nizom antisemitskih mera koje je propisao i sprovodio okupator, a u čijoj je realizaciji delimično učestvovala i kolaboracionistička uprava, jevrejska zajednica u Srbiji gotovo je u potpunosti uništena. Značaj koji su okupator i njegovi saradnici u svojoj propagandi pridavali ulozi masonerije i jevrejskog kapitala u društvenim i političkim procesima u međuratnom periodu, kao i činjenica da se među rukovodiocima NOP-a nalazio veći broj Jevreja, doprineli su da antisemitski sadržaji budu redovno prisutni u javnom diskursu okupirane Srbije tokom većeg dela okupacije. U celini sagledano, kolaboracionistička antisemitska propaganda temeljila se na ekonomskom i političkom antisemitizmu, koji je bio uklapan u postojeće okvire nemačke zvanične politike prema Jevrejima i međunarodnom poretku uopšte. Kada je reč o kolaboracionističkoj štampi, duboka i višeslojna analiza navodi na zaključak da je antisemitizam, u direktnoj ili indirektnoj formi, gotovo svakodnevno bio prisutan.² On se javljao u vidu objavljivanja tekstova i feljtona preuzetih iz strane

² U ovom radu se pod pojmom direktnog antisemitizma podrazumevaju novinski članci ili javni nastupi u kojima su se Jevreji našli u središtu ciljanog napada kolaboracionističke propagande. Iako je takvih tekstova bilo veoma mnogo, o čemu će biti više reči na narednim stranicama, u još većem broju tekstova antisemitski sadržaji bili su utapani u propagandu protiv masonerije, komunizma, demokratije, Sovjetskog Saveza, SAD, Velike Britanije, Versajskog poretka. U ovom radu takvi tekstovi smatraju se indirektnim antisemitizmom, mada je ova podela krajnje provizorna i uvedena samo u cilju lakše organizacije i preglednijeg predstavljanja analize čitaocima. I direktno i indirektno, antisemitski članci najčešće su po svom sadržaju predstavljali spoj manipulacije i izvrtanja činjenica i prizemne šovinističke demagogije, a krajnji cilj im je nesumnjivo bio potpuna dehumanizacija jevrejske zajednice, njenih pojedinaca i interesa. Ovaj rad neće se baviti formalnim objavama pravnih akata okupatorske i kolaboracionističke vlasti kojima su ograničavana prava Jevreja, jer one nisu predstavljale originalna dela novinara i izveštača. Takođe, o njima je već dosta toga rečeno, kako u uvodnom poglavlju, tako i u ranije citiranim radovima dr Milana Koljanina, dr Mladenke Ivanković i prof. dr Milana Ristovića.

štampe,³ kritike judaizma kao religije, kritike cionizma, zatim u okviru antimasonske i aktikomunističke propagande, zasnovane na nacističkoj premisi o postojanju judeo-masonske-boljševičke zavere, kao i u antisemitskim tekstovima koji su imali ekonomsku podlogu. Sa nastankom i jačanjem antifašističke koalicije, u srpskoj kolaboracionističkoj štampi javio se i veći broj antisemitskih tekstova i karikatura, u kojima su Jevreji prikazivani kao gospodari britanskog premijera Čerčila i predsednika SAD Frenklina Ruzvelta.⁴

³ Gotovo svi kolaboracionistički listovi povremeno su objavljivali vesti o Jevrejima u drugim evropskim državama i SAD, a najčešće se radilo o prenesenim agencijskim vestima „DNB”-a (npr. DNB, „Udaljivanje Jevreja iz hrvatske umetnosti”, *Obnova*, 18. jul 1941, DNB, „Proterivanje Jevreja iz Mađarske”, *Obnova*, 5. avgust 1941, str. 3). Osim toga, objavljivani su različiti antisemitski feljtoni stranih autora, koji su uglavnom predstavljali priređene verzije antisemitskih brošura i pamfleta iz međuratnog perioda. Tako je „*Obnova*” krajem avgusta 1941. u velikom broju nastavaka objavljivala feljton prof. dr Valtera Grosa, saradnika Rasnopolitičkog odeljenja NSDAP: „Rasnopolitičke pretpostavke za rešenje jevrejskog pitanja”, dok su na stranicama „*Naše borbe*” povremeno objavljivani odlomci iz antisemitskog dela „*Međunarodni jevrejin*” američkog industrijalca Henrija Forda. Objavljivani su i tekstovi u kojima se analizirao antisemitski stav različitih istaknutih ličnosti ili sumarno davao niz negativnih izjava slavnih državnika, umetnika i naučnika o Jevrejima (npr.: „*Fihthe o jevrejima*”, *Naša borba*, br. 2, 14. septembar 1941, str. 2; „*Misli o Jevrejima*”, *Novo vreme*, 27. avgust 1941, str. 6; „*Tip jevrejina kroz prizmu velikog engleskog romanopisca*” /Čarlsa Dikensa, prim. A. S./, *Naša borba*, 4. i 18. januar 1942). Nijedan od navedenih tekstova neće biti predmet detaljnije analize u ovom radu, jer nije reč o originalnim autorskim doprinosima kolaboracionističke štampe.

⁴ Veliki broj ovakvih karikatura objavilo je „*Bodljikavo prase*”, ali nije bilo moguće utvrditi da li su one bile autentični autorski rad crtača lista ili su preuzete iz nemačke štampe. Tako je, na primer, u prilogu „*Nezgoda našeg urednika*” (*Bodljikavo prase*, br. 6, 10. januar 1942, str. 3) objavljen crtež koji prikazuje prostor ograđen bodljikavom žicom, na kome je jevrejska zastava, a unutar njega se nalaze Staljin, Čerčil i Ruzvelt. Uredništvo lista pozvalo je publiku da učestvuje na konkursu dopisivanjem teksta ispod opisane karikature. Sličnu poruku nosi i karikatura „*Velika cirkuska atrakcija*” (*Bodljikavo prase*, br. 95, 18. septembar 1943, str. 1), na kojoj je prikazan Juda (Jevrejin) kako jaše medveda po Istočnom frontu (simbolizuje Staljina i SSSR), žonglirajući istovremeno sa Čerčilom i Ruzveltom. Na naslovnoj strani izdanja od 7. februara 1942. objavljena je karikatura njujorškog Kipa slobode, koji umesto baklje u desnoj ruci drži Davidovu zvezdu, a u levoj džak sa novcem („*Projekt novog spomenika u njujorškom pristaništu*”, *Bodljikavo prase*, br. 10). Da je američka politika navodno bila u rukama Jevreja pokazuje i karikatura „*Zadovoljni dreser*” (*Bodljikavo prase*, br. 26, Uskršnje izdanje za 1942, str. 8), na kojoj je Čerčil prikazan kako igra, dok ga Jevrejin drži na lancu

Neophodno je, međutim, istaći i da su se frekventnost antisemitskih sadržaja, kao i kontekst u kojima su se najčešće javljali, dinamično menjali tokom okupacije, ponajviše pod uticajem događaja na svetskim ratištima i borbe protiv okupatora u Srbiji. Na narednim stranicama biće predstavljena analiza antisemitskih sadržaja objavljenih u kolaboracionističkoj štampi, koji će biti izloženi prema kombinovanom hronološkom i tematskom kriterijumu.

Antisemitizam u kolaboracionističkoj štampi do ustanka u Srbiji

U periodu od uspostavljanja okupacionog režima do izbijanja ustanka u Srbiji antisemitski tekstovi retko su objavljivani u štampi. Najtiražniji kolaboracionistički dnevni list „*Novo vreme*” objavio je u navedenom periodu svega dva antisemitska teksta: „*Veze niških Jevreja sa četnicima*” (21. maj 1941. godine) i „*Naš poraz – naš nauk*” (15. jun 1941. godine). U njima se Jevreji svrstavaju među odgovorne za puč od 27. marta, za antifašističko opredeljivanje Jugoslavije, ali i za brz i težak vojni slom u Aprilskom ratu. Iako se antisemitski karakter navedenih tekstova ne može osporiti, uočljivo je da se u njima Jevreji još uvek indirektno napadaju, tj. da su prikazani samo kao deo jednog šireg društvenog pokreta koji su kolaboracionisti smatrali odgovornim za vojni i nacionalni slom. Drugi dnevni list koji je izlazio u navedenom periodu – „*Opštinske novine*”, takođe nije u većoj meri objavljivao tekstove koji su se odnosili na Jevreje, a najveći broj objavljenih antisemitskih članaka zapravo su bile prenesene nemačke agencijske vesti. Jedan od prvih tekstova koji je imao antisemitski kontekst objavljen je u izdanju od 25. aprila 1941. godine, kada je, u sasvim kratkoj formi, prenet vest nemačke novinske agencije „*DNB*” da je jevrejski bogataš Jozef Šenk (jedan od vodećih ljudi američke filmske industrije) osuđen od strane Saveznog suda u Njujorku zbog višegodišnje utaje poreza.⁵ Sličan kontekst imao je i tekst o tobožnjem rasprodavanju imovine i bekstvu Jevreja iz Palestine, objavljen nekoliko dana kasnije, ali po svojoj prirodi i tonu ni on nije predstavljao značajniji

vezanog kao mečku, kao i prilog pod naslovom „*Kad su deca slična*”, koji prikazuje Jevrejina kako grli dva blizanca: boljševizam i plutokratiju (*Bodljikavo prase*, br. 86, 17. jul 1943, str. 2). Crtači „*Bodljikavog praseta*” često su kao Jevreje prikazivali i spikere Radio Londona, bilo putem karakterističnih crta lica ili nošenja lanca sa Davidovom zvezdom. Na taj način aludiralo se da jevrejski interesi vladaju u Britanijom, ali i emigrantskom jugoslovenskom vladom, čiji je jedini kanal direktne komunikacije sa stanovništvom okupirane Srbije bio upravo britanska radio-stanica.

⁵ Nepotpisani tekst, „*Prevare jednog jevrejskog filmskog bogataša*”, *Opštinske novine*, br. 13, 25. 4. 194., str. 2

izraz antisemitizma.⁶ I ovaj članak takođe je bio vest agencije „DNB”, a objavljen je u delu lista u kome su prenošene vesti sa ratišta i iz diplomatskih krugova. Čak ni diskriminatorne odredbe okupacionih vlasti koje su obnarodovane krajem aprila (među prvim merama u Beogradu bila je zabrana vožnje tramvajem za Jevreje i obavezno nošenje žute trake) nisu štampane na naslovnim stranama, već u delu „Opštinskih novina” u kome su najčešće objavljivane komunalno-servisne informacije.⁷ Početkom maja ovaj list objavio je tekstove o sudskom procesu protiv Mande Franca (državnog podsekretara u vladi Leona Bluma u Francuskoj) i o zakonima protiv Jevreja u ustaškoj NDH, ali su i ovi tekstovi bili samo prenesene agencijske vesti „DNB”-a, bez komentara domaćih autora.⁸ Ista agencija pripremila je i tekst „Narod koji sluša volju Izrailjevu – Engleska”, objavljen u „Opštinskim novinama” 12. maja 1941. godine.⁹ Prvi tekst jednog domaćeg autora koji je sadržavao antisemitske optužbe bio je članak Miodraga M. Savkovića „Srpstvo je danas razapeto na krst za volju i korist Engleza, zbog engleskih funti i američkih dolara”, a objavljen je u „Opštinskim novinama”.¹⁰ Članak se bavi uzrocima aprilskog

⁶ Nepotpisani članak, „Bekstvo Jevreja iz Palestine”, Opštinske novine, br. 17, 29. april 1941. godine.

⁷ Ove odredbe, objavljene u brojevima 18 i 19 „Opštinskih novina” dolazile su direktno iz nemačke Komande mesta Beograda, a štampane su dvojezično, na nemačkom i srpskom jeziku. Indikativno je i da je ime jevrejskog naroda u ovim objavama bilo pisano početnim malim slovom, dok je u ostalim tekstovima iz tog perioda (čiji su autori bili novinari srpskih listova ili strane novinske agencije) ono još uvek bilo pisano velikim slovom. Iako se radi o jednom naizgled formalnom detalju, način pisanja jevrejskog imena snažno simbolizuje zaoštavanje političkih i vojnih prilika u zemlji, do kojih je došlo usled ustanka: sve do jeseni 1941. godine, imenice „Jevreji”, „Jevrejin” i „Jevrejka” pisale su se u tekstovima srpskih autora početnim velikim slovom, dok su već od oktobra iste godine najčešće pisane malim, što je bio jasan pokazatelj uznapredovale dehumanizacije jevrejske zajednice.

⁸ Reč je o tekstovima „Jevrejski dezertjer” i „Zakon protiv Jevreja u Hrvatskoj” (Opštinske novine, br. 20, 2. maj 1941. godine, str. 2). U istom izdanju objavljen je i tekst „DNB”-a: „Jevreji traže od Čerčila da se obrazuje posebna jevrejska armija pod jevrejskom zastavom”, u kome se govori o bezuspešnim nastojanjima nekoliko oficira cionista da u savezničkim zemljama zasnuju jevrejsku vojsku.

⁹ Tekst je zapravo prenosio reakciju italijanskog lista „Il Regime Fascista” na jedan članak koji je još 1937. godine objavljen u jevrejskom listu na engleskom jeziku „The National Message”, a u kome se ističe potpuna harmonija između jevrejskih i engleskih nacionalnih interesa.

¹⁰ Miodrag M. Savković, „Srpstvo je danas razapeto na krst za volju i korist Engleza, zbog engleskih funti i američkih dolara”, Opštinske novine, br. 33, 15. maj 1941. godine, str. 3. Savković je inače bio vatreni zagovornik saradnje sa

sloma, pri čemu se stavlja poseban fokus na ulogu britanske propagande u antifasističkom opredeljivanju Kraljevine Jugoslavije. Optužujući britansku propagandu i njene saradnike da su u javnosti i medijima satanizovali Nemačku i Hitlera, te unosili paniku i mržnju među jugoslovensko stanovništvo, Savković je istakao da su „Masoni i Čivuti prednjačili u ispredanju krvavih bajki”.¹¹ Slične je sadržine i tekst novinske agencije „Rudnik”, objavljen 21. maja 1941. godine, pod naslovom „Jevreji”. Članak donosi preštampano pismo niškog pododbora Udruženja četnika lokalnoj jevrejskoj crkvenoj opštini, koje je istog dana objavilo i „Novo vreme”, a iz koga se uočava da se četnička organizacija obratila jevrejskim sugrađanima za finansijsku pomoć u pripremi odreda za borbu protiv Nemačke. Za razliku od pomenutog teksta u „Novom vremenu”, u kome je navedeni dokument objavljen uz minimum komentara, „Opštinske novine” započele su članak snažnim antisemitskim uvodom: „Gdegod je u svetu na delu kakva razorna propaganda, vazda pri tome igraju vodeću ulogu i Jevreji”. U nastavku članka optužuju se Jevreji i jevrejskim novcem potkupljena srpska inteligencija za „jedno od najkobnijih poglavlja srpske istorije”, tj. puč od 27. marta i aprilski slom kao njegovu posledicu.¹² Ova vrsta optužbi protiv Jevreja ostala je prisutna tokom celog trajanja okupacije, a članci na temu učešća Jevreja u prevratu iz marta 1941. godine posebno su često objavljivani o godišnjicama 27. marta, kao i u vreme intenzivnih vojnih operacija za uništenje ustanika u Srbiji i njihovo proterivanje van zemlje.¹³

nacističkom Nemačkom i tokom okupacije objavio je više tekstova u kojima je afirmativno pisao o nemačkoj vojnoj sili i državi, na čelu sa Adolfom Hitlerom.

¹¹ Isto.

¹² Slične optužbe, ali sa manje oštrom antisemitskom retorikom, ponovljene su i članku „Zar oni narod?” (Opštinske novine, br. 46, 28. maj 1941, str. 2), kao i u tekstu Miroslava M. Savkovića „Gde su i ko su saboteri?” (Opštinske novine, br. 49, 31. maj 1941, str. 3), u kome se antinemački orijentisani srpski intelektualci označavaju kao „jevrejski plaćenici”. Pitanje odgovornosti za 27. mart bilo je centralno političko pitanje u okupiranoj Srbiji do izbijanja ustanka. I okupator i njegovi domaći saradnici posvećivali su mnogo pažnje puču, njegovim vinovnicima i stranim službama koje su ga logistički i finansijski pomagale. Osnovana je i posebna komisija na čijem su se čelu našli Tanasije Tasa Dinić i Đorđe Perić, čiji je zadatak bio da ispita okolnosti pod kojima je izvršen državni udar 27. marta i kazni odgovorne za taj čin. Ispitano je oko 20 lica, među kojima se našlo gotovo kompletno nekadašnje državno rukovodstvo: Dragiša Cvetković, Aleksandar Cincar-Marković, general Petar Pešić, Živko Topalović i drugi. Kao jedan od zaključaka, komisija je iznela i to da su prevratu znatno doprinela delovanja britanskih i sovjetskih agentura, što je Hitler, između ostalog, upotrebio kao casus belli za napad na Sovjetski Savez.

¹³ Vlada Milana Nedića takođe je Jevreje i masone držala odgovornim za puč od 27. marta i Aprilski rat, što se jasno

žigosala Jevreje kao tvorce komunizma i boljševičke revolucije, a činjenica da se među vodećim rukovodiocima KPJ i NOP-a našao veći broj pripadnika jevrejske zajednice samo je dodatno uticala da antikomunistički tekstovi u kolaboracionističkoj štampi budu gotovo uvek prožeti i antisemitskim sadržajima. Od početka ustanka, okupatorsko-kolaboracionistička propaganda delovala je paralelno na dva koloseka: s jedne strane, objavljivani su brojni tekstovi protiv komunizma i Sovjetskog Saveza, uz imperativno isticanje jevrejske uloge u revoluciji i širenju socijalističkih ideja; istovremeno je, s druge strane, vođena i kampanja satanizovanja Jevreja u Srbiji, objavljivanjem brojnih članaka u kojima je jevrejska zajednica prikazivana kao istorijska prepreka razvoju srpskog naroda i države, kao ekonomski podjarmljivač i učesnik u svim zakulisnim i korupcionaškim radnjama u međuratnom periodu. Slobodni zidari našli su se na udaru po istom principu: okupator ih je žestoko progonio zbog uverenja da su jugoslovenski masoni bili vezani za Englesku i njene obaveštajne službe, kao i za interese „međunarodnog jevrejstva”, pa se antimasonska propaganda uglavnom bazirala na tvrdnjama o vladavini iz senke, služenju interesima antifašističkih sila, korupcionaštvu i učešću u „judeo–masonske zavere” za uništenje nacionalnog duha.

U periodu od kraja juna do oktobra 1941. godine objavljen je veliki broj antikomunističkih tekstova koji su imali i snažnu antisemitsku komponentu. „Novo vreme” objavilo je već 24. juna nepotpisani članak „Uloga Jevreja u boljševizmu”,¹⁸ a tokom poslednje nedelje tog meseca isti list objavio je i više tekstova koji su predstavljali odlomke iz knjige „Istina o SSSR” zborničkog ideologa i rukovodioca, inženjera Milosava Vasiljevića.¹⁹ Više antisemitskih tekstova u

komunista u Beogradu”, *Novo vreme*, 29. jul 1941, str. 3). Najtragičniji i najmasovniji zločini okupatora – masovna streljanja civila u Kragujevcu i Kraljevu, kao i sistematsko uništavanje Jevreja u logorima i dušegupkama – nisu se našli na stranicama kolaboracionističke štampe.

¹⁸ Nepotpisani članak, „Uloga Jevreja u boljševizmu”, *Novo vreme*, 24. jun 1941, str. 6. Članak predstavlja sažetu verziju predavanja koje je emitovano na Radio Beogradu dan ranije. Da bi pospešio propagandni efekat kod srpskog stanovništva, autor je potencirao jevrejsko poreklo vodećih sovjetskih državnika, napominjući i da je komunizam jevrejski izum, te da Sovjetski Savez nema nikakve veze sa Rusijom i da komunisti pokušavaju da zloupotrebe panslavizam za svoje ciljeve.

¹⁹ Takvi su bili tekstovi „Istina o Sovjetskoj Rusiji”, *Novo vreme*, 24. jun 1941, str. 3 „Život u SSSR”, *Novo vreme*, 26. jun 1941, str. 2; „Industrija i radništvo u SSSR”, *Novo vreme*, 27. jun 1941, str. 2 i 28. jun 1941, str. 2. U njima su objavljivani odlomci iz Vasiljevićeve knjige i pogovora koji je napisao Dimitrije Ljotić, u kojima je takođe bilo mnogo antisemitskih sadržaja. Ako se uzme u obzir da je vest o ratu između Trećeg rajha i SSSR-a u Srbiji objavljena 23.

drugoj polovini jula 1941. godine objavili su i „Novo vreme” i „Obnova”. Među njima se ističe članak jednog od šefova kolaboracionističke propagande, dr Lazara Prokića: „Tri internacionale”,²⁰ u kome autor izuzetno zapaljivom, demagoškom retorikom ukazuje na navodno postojanje tri internacionale koje razorno deluju na evropsku civilizaciju i ugrožavaju srpski narod.²¹ Prema Prokiću, Jevreji su organizovali žutu, komunisti crvenu, a masoni plavu internacionalu. Antisemitizam u ovom tekstu krajnje je direktan i vulgaran: Jevreji se optužuju za udruživanje radi ostvarivanja sopstvenih ekonomskih, nacionalnih i rasnih ciljeva, za korumpiranje i ekonomsku eksploataciju arijevaca, ali takođe i „za njihovo poznato rodoskrvlje” (incest, prim. A. S.), iza kojeg je stajala tobožnja potreba za očuvanjem rasne čistoće, ali i želja za očuvanjem kapitala. Međutim, Prokić se ne zaustavlja na tome, već tvrdi da su Jevreji osnovali i plavu internacionalu (jer je „slobodno zidarstvo instrumenat Jevrejstva”), kao i crvenu internacionalu (tj. da su stvorili komunizam i Sovjetski Savez, „za slučaj da se kapitalizam okrene protiv njih”).²² Svega nekoliko dana kasnije, Prokić je objavio članak „Mi i Jevreji” u listu „Obnova”, tekst koji je takođe predstavljao izraz radikalnog antisemitizma.²³ Uvodni deo teksta posvećen je isticanju slabosti demokratskih uređenja, uz napomenu da su demokratiju i parlamentarizam u Jugoslaviji finansirali i održavali Jevreji, uz pomoć svojih „arijevskih ortaka – slobodnih zidara”. Rečnikom najekstremnije političke desnice, Prokić izlaže da su „demokratija, Jevrejstvo, slobodno zidarstvo i komunizam sinonimi jedne iste stvari: potpunog uništenja čoveka, njegovih duhovnih

juna, a da je pomenuti feljton počeo sa izlaženjem svega dan kasnije, stiče se jasan utisak koliko je reakcija kolaboracionističke propagande bila promptna.

²⁰ Dr. Lazar Prokić, „Tri internacionale”, *Novo vreme*, 25. jul 1941. str. 3. Navodni povod za objavljivanje članka bila je želja autora da informiše manje upućene čitaoce o silama i procesima koji su uticali na geopolitička dešavanja u Evropi, te da ukaže na njihovu ulogu u ustanku koji se odvijao u Srbiji. Na samom kraju članka Prokić zahteva jednu izložbu „kojom bi se na ubedljiv način objasnilo našem narodu zbog čega je danas u ovakvom položaju”, što zapravo predstavlja prvu javnu najavu Antimasonske izložbe, o kojoj će biti više reči na narednim stranicama.

²¹ Sličnu poruku, ali izraženu manje oštrom retorikom i u nešto kraćoj formi, nosi i Prokićev članak „Elementi demokratije: jevrejstvo, slobodno zidarstvo i komunizam” (*Obnova*, 22. jul 1941, str. 3).

²² Sličnu poruku nosi i članak „Krug je potpuno zatvoren”, u kome se ističe da „Jevreji Amerike zajedno sa jevrejima Londona i Moskve marširaju zajedno pod zastavom komunizma, plutokratije i slobodnog zidarstva” (Dr. D., „Krug je potpuno zatvoren”, *Novo vreme*, 28. jul 1941, str. 3).

²³ Dr. Lazar Prokić, „Mi i Jevreji”, *Obnova*, 28. jul 1941, str. 3

vrednosti, njegove porodice i države, njegove vere i tradicija”, te da su „Jevreji nosioci svega zla i opasnosti, sudbinske opasnosti po evropsku hrišćansku civilizaciju i kulturu”.²⁴ U članku je takođe apostrofirano da je obračunavanje sa Jevrejima „udaranje gde treba”, tj. „hirurško sečenje čira, a ne terapisko lečenje”, te da je Hitlerova politika od samog početka u tom smislu bila „reformatorska” i „spasilačka”. Poseban segment teksta Prokić je posvetio odnosima između Srba i Jevreja u prošlosti, služeći se u svom narativu istorijskim falsifikatima i konstrukcijama koje nisu imale utemeljenje u stvarnosti. Najflagrantnije od njih bile su tvrdnje da je Stefan Nemanja prvi u Evropi ustanovio državnost, a Sveti Sava prvi postavio temelje modernog nacionalizma, uz napominjanje da je on bio i prvi evropski antikomunista, jer se obračunavao sa bogumilima.²⁵ Prokić demagoški ističe da Srbi za Jevreje „nisu ni znali” do vremena Miloša Obrenovića, te da im je u njegovo vreme bilo zabranjeno da stanuju u Beogradu. Građanska prava koja su Jevreji dobili u Kraljevini Srbiji, a potom i u Kraljevini SHS/Jugoslaviji Prokić tumači kao posledicu međunarodnih pritisaka. Na posebno vulgaran način prikazan je tobožnji privilegovan položaj Jevreja u poslednjoj deceniji postojanja Kraljevine Jugoslavije, koji je, navodno, uvek išao na štetu srpskog naroda: „Sve su nam bili uzeli, oteli i smejali se. Radnike su nam eksploatisali. Čerke su nam deflorisali. Žene su nam razvodili. Sestre su nam prodavali. Političare i javne radnike su nam korumpirali. Prosvetu su nam preko Gece Kona²⁶ upropastili [...] i kad sve to nije bilo dovoljno, spremili su 27. mart”. Završni redovi pomenutog

²⁴ Isto. Najveći deo citiranog sadržaja štampan je masnim slovima kako bi se isticao u odnosu na ostatak teksta.

²⁵ Uzurpiranje srpske nacionalne istorije i iskrivljavanje istorijskih činjenica često se javljalo u kolaboracionističkoj propagandi, u čemu su prednjačili kolaboracionistički ministar prosvete i vera Velibor Jonić, ministar privrede Mihailo Olćan i načelnik ministarstva prosvete dr Branimir Maleš. Detaljnije o tome ukazano je na primeru instrumentalizacije Svetog Save u poglavlju o duhovnoj orijentaciji.

²⁶ Gece Kon bio je, za vreme okupacije, ali i u međuratnom periodu, više puta predmet antisemitskih tekstova i karikatura u štampi. Humorističko-satirični list „Bodljikavo prase” objavio je u svom prvom izdanju veliku karikaturu Gece Kona, na kojoj dvojici srpskih dečaka u narodnoj nošnji daje Marksov „Kapital” („Čika-Gece srpskoj deci”, Bodljikavo prase, br. 1, 6. decembar 1941, str. 2), dok je „Novo vreme” praktično ceo jedan izveštaj sa Antimasonske izložbe pretvorilo u članak o njemu (M. Đ. „Ministar prosvete g. Gece Kon...”, Novo vreme, 30. oktobar 1941, str. 3). Izdavačku kuću Gece Kona preuzelo je po okupaciji zemlje izdavačko preduzeće „Jugoistok”, koje je najtešnje sarađivalo sa okupacionim vlastima, a jedan deo izložbenog prostora na Antimasonskoj izložbi u Beogradu bio je posvećen Konu, o čemu će biti više reči na narednim stranicama.

članka ukazuju na ulogu Jevreja u sabotazama koje su se događale tih dana i pozivaju na „otvorenu borbu protiv članova paklene žute internacionale”.²⁷ Krajem jula i tokom avgusta 1941. godine u dnevnoj štampi je nastavljeno objavljivanje antisemitskih članaka. „Obnova” je u velikom broju nastavaka štampala feljton prof. dr Valtera Grosa, saradnika **Rasnopoličkog odeljenja NSDAP: „Rasnopoličke** pretpostavke za rešenje jevrejskog pitanja”,²⁸ a objavljeni su i članci čija je uloga bila da doprinesu dokazivanju teze o ekonomskoj eksploataciji i korupciji Jevreja: „Jevreji u Srbiji”,²⁹ „Jevreji kao carinski posrednici”³⁰ i „Uloga jevrejstva u našoj filmskoj industriji”.³¹ Isti stil odlikovao je i novinski članak „Jevreji na čelu odmetnika”, objavljen polovinom septembra u listu „Obnova”.³²

Do kraja okupacije pojavilo se još mnogo antisemitskih tekstova baziranih na tvrdnjama o ekonomskoj eksploataciji srpskog naroda,³³ a tokom septem-

²⁷ Dr. Lazar Prokić, „Mi i Jevreji”, Obnova, 28. jul 1941, str. 3. U završnom delu članka zahteva se donošenje antisemitskih zakona, uz neskrivenu rezignaciju zbog čekanja „da nam Nemci reše jevrejski problem, kao da se nas ne tiče, kao da mi od njega ne trpimo”.

²⁸ Pomenuti feljton objavljen je u izdanjima Obnove od 19, 20, 21, 22, 23. i 25. avgusta 1941. godine. Kasnije je objavljen još jedan tekst prof. Grosa (E. K. „Rasa i istorija”, Obnova, 18. oktobar 1941, str. 7).

²⁹ Momčilo Balić, „Jevreji u Srbiji”, Novo vreme, 7. avgust 1941, str. 3. Autor članka optužuje Jevreje da su iskoristili i zloupotrebili „sve nevolje i patnje izmučenog naroda srpskog”, te da su ga sistematski ekonomski iskorišćavali, a duhovne vrednosti mu uništili putem marksizma i uticaja u prosveti i umetnosti (pozorišta, filma i književnosti).

³⁰ Momčilo Balić, „Jevreji kao carinski posrednici”, Novo vreme, 17. avgust 1941, str. 3. U članku se ističe da je u Kraljevini Jugoslaviji bilo 130 carinskih posrednika, od kojih su 94 bili Jevreji. Oni se optužuju da su krijumčarenjem robe i lažiranjem carinskih deklaracija naneli štetu državi u iznosu od više stotina miliona dinara, pri čemu je istovremeno stradao i „trgovac hrišćanin”, ne mogavši da izdrži tržišnu utakmicu sa jevrejskom konkurencijom koja je robu nabavljala na nezakonit način.

³¹ Krstivoj Kotur, „Uloga jevrejstva u našoj filmskoj industriji”, Obnova, 28. i 29. avgust 1941, str. 4.

³² Đ. Ž., „Jevreji na čelu odmetnika”, Obnova, 15. septembar 1941, str. 3. Prva polovina navedenog članka posvećena je refleksijama na govor Milana Nedića u kome je istaknuta uloga Moše Pijade u ustanku u Crnoj Gori, dok se u ostatku teksta navodi da je „150.000 Jevreja u Jugoslaviji” kontrolisalo dve trećine celokupnog kapitala u zemlji i polovinu industrije, te da u jevrejskoj zajednici nije bilo problema analfabetizma i „sirotinje”. Autor članka ističe da se Jevreji nisu solidarizali „ni nacionalno ni socijalno” sa većinskim narodom u Jugoslaviji, te bi stoga bilo „arhikomično” da se Srbi solidarišu sa njima u ratu i okupaciji.

³³ Videti npr.: Nikola Vlatković, „Jevreji – grobari srpske privrede i srpskog naroda”, Obnova, 5. decembar 1942, str.

bra i oktobra 1941. godine većina antijevrejskih sadržaja u štampi objavljivana je u formi antikomunističkih i antimasonskih tekstova, o kojima će biti više reči u nastavku.

Odlomak iz knjige *Kolaboracionistička štampa u Srbiji 1941-1944.*

Priradio Aleksandar Stojanović.

Izdavač Filip Višnjić, Beograd 2015.



Kolaboracionistička štampa u Srbiji 1941-1944.



Antimasonska izložba otvorena je 22. oktobra 1941. u Beogradu. Ova izložba bila je pripremljena kao propagandistička izložba u službi Nedićeve vlasti u Srbiji, a protiv komunista, Jevreja i masona. Izložbu su finansirali Nemci.

Za ovu izložbu izdate su 4 poštanske marke, štampano je 60.000 plakata, 200.000 brošura, 100.000 letaka, 9 vrsta dopisnica u 108.000 komada, napravljeno je 176 bioskopskih reklama. Veruje se da je izložbu do zatvaranja 19. januara 1942. posetilo oko 80.000 ljudi, među kojima su i Milan Nedić i neki njegovi ministri. Wikipedia

4; Iz zarobljeničkih pisama, „Našu su otadžbinu razarali paraziti”, *Novo vreme*, 11. februar 1943, str. 3.

Teofil Pančić

Rasuta težina lepog života

Ivan Ivanji u ovom autobiografskom romanu uspešno izmiče iskušenju industrijalizacije i eksploatacije iskustva Holokausta

Nekada se, pre postmodernizma, na (romano)pisce bez "romaneskne biografije" gledalo s izvesnim podozrenjem; ne znam da li je to samo varljiv utisak, ali čini se da je iznova nastupilo vreme prevlasti (bio)grafizma (u anglosaksonskoj literarnoj kulturi, recimo, nije nikada ni prestajalo), odnosno, da je svedočenje o piščevom životu – ako je to svedočenje samog pisca, utoliko bolje! – opet veoma na ceni, ide kao halva, kao da čitaoci pokušavaju da u sumarnom iskazu pisca o sebi i sopstvenoj epohi razaberu sopstvene strahove, sumnje i snove.



Ivan Ivanji (rođ. 1929. u Bečkereku /Petrovgradu/Zrenjaninu) "zanimljivošću" života ni najmanje ne oskudeva, mada su neki njegovi delovi takvi da bi ih svako radije menjao za sivu i dosadnu, udobnu egzistenciju po strani od istorijskih lomova koji su bujično nosili ljudske glave, a umalo i njegovu: kao "rasno nepoćudni" Jevrejin, završio je u Buhenvald, a logoraška "turneja" odvela ga je i na druga mesta užasa, na kratko i u Aušvic; preživeo je, otuda i ovo svedočanstvo, koje se punopravno upisuje u relativno dugu i apsolutno respektabilnu listu naslova ove tematike u srpskoj književnosti (Kiš, Albahari, Tišma, Lebović, David etc.; dakako, na toj je listi i sam Ivan Ivanji nekim svojim prethodnim naslovima). Na drugoj strani, upadljivo je koliko Ivanji oseća nelagodu prema preteranom vezivanju sopstvenog života i dela s Holokaust-tematikom, valjda se pri-

bojavajući industrijalizacije i eksploatacije sopstvenog stradanja. To je utoliko uočljivije što je tome pridružena još jedna nelagoda pred mogućim nesporazumima, jer pisac baš i ne drži do identifikacije s jevrejstvom: ono je za njega slučajna, nebirana činjenica, vrednosno neutralna; nemoguće je zamisliti drugačiji, a zdrav odnos prema sopstvenim "urođenim" pripadnostima, uostalom. No, stvar, razume se, u konkretnom istorijskom kontekstu nije tako jednostavna, i Ivanji je toga svestan: u kontekstu anti-jevrejskog progona i genocida nije važno šta ti misliš o svom (ne)jevrejstvu nego šta o njemu misli neko ko bi zbog toga i mogao i hteo da te skrati za glavu...

Kako god, *Moj lepi život u paklu* (Laguna, Beograd 2016) ratom počinje i na rat se stalno vraća, meandrirajući u međuvremenu u svim zamislivim vremensko-prostornim pravcima; koliko god se trudio (i uspevao) da nekako depatetizuje način na koji će o tome pisati, Ivanji ne može da trajno "prevaziđe" i ostavi iza sebe kataklizmu koja mu je odnela dobar deo porodice i ceo dotadašnji način života, a njega samog provela kroz patnje i iskušenja koja je nemoguće zameriti bilo čemu mirnodopskom, pa čak i "normalno" ratnom.

Nije onaj naslovni paradoks nimalo slučajan i nije ovde samo efekta radi: pisac ovog memoarskog *rasutog tereta*, nelinearno komponovanog, asocijativnog i naizgled hirovitog, o "paklu" svedoči kako paklu i dolikuje, ali takođe insistira na lepoti ljudske egzistencije, to jest onoga što je sam proživio u dugoj i bogatoj karijeri – na samo kao pisac, nego i kao diplomata i Titov prevodilac s nemačkog – a ništa manje i u privatnom životu, od momačkih podviga (gde je, uostalom, više autoironičan nego mačistički prenaduvan...) do braka i dece, te poznih dana tokom i nakon postjugoslovenskih ratova, pretežno provedenih u bečkom poluegzilu. Kažem "polu" jer pisac tu reč ne voli, ne prepoznaje se u njoj, što je uostalom i primerena skromnost za nekoga ko politički ni bilo kako drukčije nije bio progonjen u Srbiji devedesetih – osim onako kako je svako ko nije bio obožavalac tadašnjeg ludila bio progonjen njom samom. Zapažanja o Nemačkoj i naročito Austriji, poređenja sa srpskim i južnoslovenskim mentalitetom, jedna gotovo putopisna prošlost, među boljim je adutima ove knjige, baš kao i, na drugoj strani, setniji, ali nipošto i depresivni rezonerski ton nekoga ko u poznim danima presabira jedno složeno iskustvo života na vetrometini, nošenja glave u torbi ne po sopstvenom izboru, kamoli radi bilo kakvog herojstva ili težnje k njemu, nego pukom stihijom zaticanja u određenim životnim okolnostima.

Potpisani čitalac knjigu će ipak najviše pamti po sjajnom portretiranju ovih naših krajeva, ponajviše panonskih, u neposredno predratno, potom ratno i

rano poratno vreme, po nekim nestalim a u barem kulturnom sećanju i dalje tako živo prisutnim (čak i kod nas koji to nemamo u sopstvenom iskustvu) mestima, pojmovima, vrednostima, navikama, predrasudama uostalom. I da, po bespoštednoj iskrenosti (privilegija duboke starosti?) u svedočenju o bližnjima, bilo da je ono puno intimnosti i ljubavi koju se nema potrebe razblažavati bilo čime u opsesivnom strahu od sentimentalnosti, bilo pak otvorenim sumnjama da su ga, recimo, "izdali", kako pisac misli za rođenog strica, koji da ga je verovatno u Novom Sadu predao njilašima koji su ga predali Nalcima. Da, i ovakve su izdaje deo vremena zla, a o njima Ivanji govori bez poze žrtve, kamoli heroja, ali i bez potrebe da zašećeri gorčinu i oplića dubinu tamne strane ljudske prirode.



Ivan Ivanji

A opet, svemu uprkos: život lep i sadržajan, svako se jutro lepo probuditi, pustiti muziku, baciti pogled na autoput, sići do dušanovačke pijace... "Ništa mudro", samo život, bez prenemaganja. A tako je najteže pisati, zna svako ko je pokušao.

Vreme

Intervju sa Ivanjijem:

[Ivan Ivanji o romanu "Moj lepi život u paklu" | N1 Srbija](#)

rs.n1info.com/a154341/Vesti/.../Ivan-Ivanji-o-romanu-Moj-lepi-zivot-u-paklu.html

23.04.2016

Andelka Cvijić

Mistički pokreti u srednjem veku

Potruga za Hiljadugodišnjim carstvom Revolucionarni milenaristi i mistički anarhisti u srednjem veku

Proteklo je skoro četvrt stoleća otkako sam započeo da je pišem i trinaest godina otkako sam završio rad na njoj. Moglo bi se doći do poraznog zaključka o razvoju nauke ili o živosti moga duha, ili o oboma, kada u njoj danas ne bih našao ničeg vrednog menjanja ili dodatnih objašnjenja. U stvari, otkrio sam dosta toga. Nova verzija knjige ima trinaest poglavlja umesto pređašnjih dvanaest, kao i drugačiji Uvod i Zaključak; još dva poglavlja temeljno su izmenjena, a čitav tekst je pretrpeo bezbroj sitnih prepravki. Pre svega, uzeti su u obzir rezultati novijih istraživanja. "Potraga za Hiljadugodišnjim carstvom" još uvek predstavlja jedinu knjigu koja se bavi ovom temom, odnosno, tradicijom revolucionarnog milenarizma i mističkog anarhizma, kao i njihovim razvojem na tlu zapadne Evrope od XI do XVI veka. (Norman Kan)

U ediciji *Peščana knjiga* koju u beogradskom Službenom glasniku uređuje Branko Kukić, objavljena je knjiga *Potruga za Hiljadugodišnjim carstvom*. Revolucionarni milenaristi i mistički anarhisti u srednjem veku iz pera jednog od najpoznatijih svetskih istoričara, Normana Kona (1915-2007). Knjigu je sa engleskog jezika preveo Miodrag Marković, a reč je o najboljem delu ovog naučnika u kojem on prati istoriju različitih milenarijskih kultova čiji su se ciljevi zasnivali na ideji o Hiljadugodišnjem carstvu zemaljskom i tome da će, po smaku sveta, na Zemlju sići Hristos i njegovi apostoli.

Njihovo će Novo carstvo ljudima doneti spasenje, i život u zasluženom blagostanju. Ova je vizija najjasnije data u Otkrivenju Jovanovom, mada je Hiljadugodišnje carstvo, zapravo, prva nagovestila Knjiga proroka Danila.

Potrugu za Hiljadugodišnjim carstvom Norman Kon prvi put je objavio 1957. godine, ali je kasnija izdanja bitno proširivao i menjao. Autor se ne zadržava samo na iscrpnom iznošenju važnih podataka o tradiciji revolucionarnog milenarizma i mističkog anarhizma, i o njihovom razvoju na tlu zapadne Evrope od XI do XVI veka jer, kako kaže u uvodu, knjiga nije zamišljena kao opšta istorija srednjovekovnog verskog otpadništva ili jeresi. Ipak, njihovim sagledavanjem u širem kontekstu te se sekte i pokreti pokazuju kao specifična i ekstremna pojava, i

"u okvirima istorije verskog otpadništva predstavljaju najisključiviju, anarhističku frakciju". Kon upozorava da se ova otpadništva ne mogu uvek vezivati za socijalni status: ona se javljaju i u siromašnim slojevima, i među hrišćanskim duhovnicima ali i bolje stojećim pripadnicima društva. U razumevanju činjenice da se kultovi i revolucionarni pokreti ne shvataju samo kao posledica ugnjetavanja nižih slojeva pa stoga i njihove pobune, Kon našu pažnju usmerava ka sociologiji religije koja na te nedoumice daje potpunije odgovore i objašnjenja.

Analizirajući ideje milenarističkih pokreta i anarhističkih kultova, ovaj istoričar nije mogao da prenebregne njihovu važnost i za razjašnjenja revolucionarnih pokreta u XX veku. Na izvorima tih i takvih ideja iz prošlih stoleća dobrim delom su izrasli i Lenjin i Trocki, i Staljin i Hitler. I u nacizmu i u komunizmu, smatra Kon, prisutna su neka svojstva koja bi bila "bliska nekom od hilijastičkih profeta iz srednjeg veka".

Knjiga proroka Danila ("Blago onome koji pretrpi i dočeka tisuću i tri stotine i trideset pet dana", gl. 12:12, dok je kompletna vizija data u glavi 7) jeste prouzročitelj svih apokaliptičkih predanja i milenijumskih proročanstava i obećanja. Na osnovu njih, prilagođavajući ih sopstvenim ciljevima, izrasli su revolucionarni pokreti i kultovi kao što su krstaški pohodi u kojima su se, kako Kon kaže, ispoljavale burne eshatološke strasti - "Milenijum neće svanuti dok ne bude iskorenjeno neverništvo". Kon u svojoj knjizi razmatra i pojave raznih mesija, zatim flagelantski pokret, jeres Slobodnog duha (gnostici, daleke preteče, smatra ovaj istoričar, Bakunjin i Ničea), a potom ideje Jana Husa i husitski pokret, Tome Mincera kao proroka egalitarističkog Milenijuma, pa anabaptizam...

Do Normana Kona nijedan istoričar nije sačinio ovakav sveobuhvatni pregled, odnosno istoriju tih srednjovekovnih pokreta, i zbog toga je ovo delo nezaobilazno ne samo u izučavanju istorije već i religije i sociologije, i njihovih grana koje se danas prožimaju, a njihovo međudejstvo pomno proučava. Inače, ova Konova knjiga našla se na spisku 100 najuticajnijih knjiga u 20. veku, koji je objavio Tajmsov Književni dodatak. Njena velika vrednost jeste i u tome što ove pokrete iz srednjeg veka povezuje sa savremenim istorijskim pojavama, dajući jedan mogući tok istorije u kojoj nijedan događaj nije izolovan ni u prošlosti ni u sadašnjosti već je izvor onoga što će se kasnije pojaviti u novom vidu, ali na već poznatim osnovama.

See more at:

http://www.danas.rs/dodaci/nedelja/knjiga_danas/misticki_pokreti_u_srednjem_veku_54.html?news_id=319486#sthash.dMDHFcHQ.983DbY4g.dpuf

Danas

Aleksandra Kurteš

Knjiga o Kisindžeru



Vuk Jeremić i Nil Ferguson u hotelu Metropol palas 14.6.2016 (Foto D. Zarković)

Knjiga „Kisindžer: 1923–1968. – Idealista” britanskog istoričara Nila Fergusona, čije je srpsko izdanje objavio Centar za međunarodnu saradnju i održivi razvoj (CIRSD), predstavljena je u hotelu „Metropol palas” gde je promovisan i novi broj časopisa „Horizonti” čiji je glavni urednik Vuk Jeremić. On je zajedno sa Fergusonom učestvovao na izuzetno posećenoj promociji, kojoj su prisustvovali brojni ambasadori, predstavnici kulturnog i javnog života zemlje.

Ferguson je ispričao da je prvo odbio molbu Henrija Kisindžera da napiše njegovu biografiju, ali se predomislio i uradio prvi deo knjige, shvativši to kao istorijsku odgovornost. Jeremić je rekao da prvi deo monumentalne knjige o Kisindžeru prevazilazi biografske okvire i oslikava političke tokove 20. veka.

– Na osnovu ekskluzivnih pristupa do sada nedostupnoj ličnoj arhivi, Ferguson prikazuje životni put Kisindžera, od traumatičnog detinjstva u nacističkoj Nemačkoj do najviših pozicija vlasti u Americi – istakao je Jeremić, podsetivši da autor oslikava dramatične filozofske probleme i opasne istorijske tokove uspona nacizma, Drugog svetskog rata i posebno Hladnog rata. Posebnu pažnju Ferguson poklanja Kisindžerovom uticaju na američka razmišljanja o ključnim hladnoratovskim pitanjima kao što su značaj ideologije, nuklearna strategija, Vijetnamski rat, mesto i uloga Evrope...

Iako se prvi deo biografije završava 1968. godine kada Kisindžer postaje američki državni sekretar, za

vreme mandata predsednika Ričarda Niksona, čitaoci će naći pregršt pouka i paralela sa današnjim svetom zaoštrenih odnosa između svetskih sila.

Ferguson, kao istoričar i publicista, tokom sinočnjeg gostovanja osvrnuo se na neke aktuelne teme svetske politike. Tako je govoreći o Bliskom istoku, kazao da je to svet koji je rasturen sukobima i da se on više neće sastaviti, a produblјivanje sukoba moglo bi, prema njegovom mišljenju, da migracije učini još većim.

Autor knjige o Kisindžeru ocenio je i predsedničke izbore u Sjedinjenim Američkim Državama.

– Stručnjaci su potcenjivali republikanca Donalda Trampa, ali je to greška. Tramp nije kvalifikovan za tu funkciju, ali sam sve uvereniji da će on biti budući predsednik SAD – kazao je Ferguson.

Politika



Nil Ferguson, jedan od najpoznatijih svetskih istoričara današnjice. U centru njegovih istraživanja su istorija ekonomskih, finansijskih i strateških tokova, kao i njihovi međusobni uticaji. Većina njegovih knjiga prevazilazi uske akademske okvire i dostiže milionske tiraže. Najpoznatija dela su mu „Uspon novca“, „Kuća Rotšilda“, „Moć novca“, „Kolos“, „Civilizacija“, „Rat sveta“ i „Imperija“. Neke od knjiga su pretočene u popularne dokumentarne filmove. Prema izboru „Tajm“ magazina, proglašen je za jednog od sto najuticajnijih ljudi na svetu. Bio je i savetnik kandidata za predsednika SAD Džona Mekejna. Trenutno je profesor istorije na Harvardu i saradnik univerziteta Stenford i Oksford. Doktorirao je na Oksfordu 1989.

CIRSD

Igor Jakovenko

Moralni idiotizam

Uobičajeno je da se za Novu godinu svode utisci o najvažnijim zbivanjima u godini za nama, što ću ja kasnije, u tradicionalnoj formi nabiranja događaja i tendencija, heroja i antiheroja, verovatno i učiniti. Ali u ovom poslednjem ovogodišnjem napisu u svojoj redovnoj rubrici o medijima, želeo bih da ukažem na ono što mi se učinilo najvažnijim. To nisu ratovi u koje je, uprkos zdravoj logici i savetima klasika vojne strategije, Rusija uspela da se upetlja. To nije ni tvrdoglavo i uporno guranje ruske ekonomije u bezdan. To nisu ni odluke federalne skupštine i našeg predsednika koje su omogućile donošenje gomile ciničnih i protivpravnih zakona, niti su to sudovi koji nevine šalju u zatvor a očigledne kriminalce ostavljaju na slobodi, pa čak ni Ustavni sud koji je ukinuo normu o prioritetu međunarodnog prava, a što sve zajedno predstavlja ubrzano i realno ukidanje onoga što nazivamo vladavinom prava.

Sve su to značajni događaji koji su bitno uticali na naš život, ali oni su tek manifestacija procesa koji se već godinama odvija ne samo u svim segmentima vlasti, i ne samo na bojnim poljima naših nečasnih ratova ili u izveštajima o ceni nafte i kursu valuta, već, što je zaista zastrašujuće, i u glavama ruskih građana. Desetine miliona ljudi na svojim televizijskim ekranima s pažnjom i odobravanjem gleda i sluša ispovest moralnog idiota koji nema pojma ko su ti Turkmeni koje on svojim bombama i raketama svakodnevno šalje u smrt, koji tvrdi da su masovna ubistva civila najjeftiniji i najefikasniji trening za našu vojnu avijaciju i koji posle kraćeg razmišljanja saopštava da Borisa Nemcova možda i nije trebalo ubiti. Desetine miliona ljudi u direktnom prenosu gleda kako njihovom vodi rastu očnjaci, rogovi i kopita; iz ekrana zaudara sumpor od čijeg se reskog mirisa njihova ljubav prema njemu samo pojačava.

Taj moralni idiot koji već 15 godina upravlja ovom zemljom uspeo je ne samo da uništi odnose Rusije sa celim svetom, već i da potpuno razgradi naš pravni sistem. Uspeo je i da u moralne idiote pretvori značajan deo stanovništva. To se kod nas već događalo. Staljin je u vreme velike gladi početkom 30-ih godina prošlog veka uspeo da dovede ljude do kanibalizma, da stvori „armiju od preko četiri miliona registrovanih potkazivača“ i još toliko „pavlika marozovih“^[1] kao etalon uzornog ponašanja. Ali to se događalo u uslovima gladi, totalnog siromaštva i straha od represije. A Putin je uspeo da u uslovima relativno sitog i bezbednog života većine stanovništva, postigne praktično isto.

On je to uspeo zahvaljujući medijima. Tokom njegove vladavine, oni su postali glavni oslonac

režima i osnovni kanal za uspostavljanje standarda moralnog idiotizma. Da bi to bilo moguće, pregaoci ruskih medija su prvo iz svojih moralnih koordinatnih sistema morali da iskorene svako razlikovanje dobra od zla, to jest da se sami pretvore u moralne idiote. I taj zadatak su brzo i uspešno obavili.

U štampanim medijima je za destilaciju dovoljnog broja moralnih idiota potrebno vreme. Na televiziji to ide brže i lakše. Pokazalo se da je televizija prsto prirodni rezervat moralnih idiota i da se primenom „nepostojećih“ spiskova lica kojima je zabranjen pristup kamerama postižu odlični rezultati.

Tako je na primer „Nedeljno večer“ Vladimira Solovljova prava fabrika za serijsku proizvodnju moralnih idiota. Ovaj industrijski proces je organizovan po principu pokretne trake. Na nju ulaze čovekolika stvorenja, a gotovo uvek izlaze moralni idioti raznih vrsta. I da se razumem: kada govorim o moralnom idiotizmu, nemam nameru da bilo koga vređam. Moralni idiotizam je termin koji je u psihijatriju uveo engleski lekar Džejms Pričard da označi poremećaj ličnosti kod koje intelekt ostaje sačuvan, ali moralni orijentiri nestaju. To je stanje u kojem čovek prestaje da razlikuje dobro i zlo.

Na ruskoj televiziji se najčešće pojavljuju moralni idioti severnokorejskog tipa. Ovaj je oblik poremećaja tokom 2015. bio dominantan. Otvorite veb-stranicu časopisa „Severna Koreja“ i uporedite rečenice iz članaka na tom sajtu sa izjavama naših deputata Železnjaka, Jarovaje, Nikonova ili pisaca Prohanova i Starikova. Na primer, pročitajte članak „Severna Koreja – zemlja mladosti, jedina država na svetu koja ima snažnu omladinu“, a onda na minut ili dva poslušajte deputata Nikonova: „Raduje saznanje da će kod nas u Rusiji biti sve više dece i da će ona biti sve pametnija i pametnija!... Naša privreda je postala znatno snažnija, mišićavija! To je privreda koja stoji na sopstvenim nogama! Rusija je danas jača! Rusija je danas mnogo pametnija!“

A evo još jednog članka pod naslovom „SAD sprovode još intenzivniju neprijateljsku politiku prema Severnoj Koreji“. I ponovo deputat Nikonov: „Postoji grupa zemalja koja je oduvek želela, pa i danas želi da nas nema“. Železnjak, Nikonov i Jarovaja do začuđujućih detalja kopiraju izraze lica, gestikulaciju i retoriku severnokorejskih diktatora. Posebno su zanimljive slučnosti u informativnom sadržaju njihovih izjava. Ovo je tipičan citat Nikonova: „Kada nastupe teškoće, na njih se treba usredsrediti i učiniti nešto. Tada je svako dužan da se ozbiljno zamisli nad time kako može da pomogne svojoj zemlji“. Zamislite sebe u ulozi učesnika ovakvih diskusija i pokušajte da se sadržajno suprotstavite ovoj tezi!

Kada pisac Prohanov govori o Ruskom čudu ili o tome da smo „svi mi jedno biće“ i o tome „kakva je sreća živeti na ovom svetu i odgonetati veliku tajnu

ruskog naroda“, a takođe i o visokoj duhovnosti Rusa koja se suprotstavlja bezduhovnom Zapadu, sve se to *odmah da uporediti sa izvornikom ovih teza, sa člankom „O kulturi proleterske debate i o kulturi debate uopšte“*. U tom članku iz već pomenutog časopisa „Severna Koreja“, između ostalog piše: „Naime, reč je o realnosti koju proživljava jedan gordi narod, narod koji svoju sreću gradi na svojoj rodnoj grudi, narod koji nikome na svetu ne zavidi i koji svoje uspehe ne meri visinom novčanih primanja ili markom automobila u kojem će se svakodnevno voziti i premeštati svoju debelu zadnjicu iz jedne prodavnice u drugu. Ta nova-stara realnost još jednom dokazuje tezu o neprikosnovenosti ideja na koje nam je ukazao Veliki Vođa Kim Džong Il, a koje su u praksi potvrđene uspešnom izgradnjom Moćne i Prosperitetne Države“ – završen citat.

Za razliku od stanovnika Severne Koreje, ruski građanin može (ako to želi) da uporedi sadržaj koji mu nudi televizija sa sadržajem ne samo svog frižidera, već i sa ponudom na internetu. Ili može da uporedi neobuzdani optimizam ruske televizije sa podacima poluzvaničnog Sveruskog centra za istraživanje javnog mnjenja (*VCIOM*) koji je nedavno objavio da je tokom ove godine broj ljudi bez dovoljno novca za hranu i odeću porastao gotovo dva puta – sa 22% 2014, na 39% 2015.

Budući da je televizija osnova Putinovog režima i da je oblik, pa i sadržaj svega što se emituje saobražen severnokorejskom modelu, u tom pravcu se usmeravaju i ostale sfere života u Rusiji. Dok zapisujem ove reči, sa televizora dopire vest o važnom koraku naše spoljne trgovine: prodaji ruskog sena Severnoj Koreji. Naime, krajem 2015. našem dalekoistočnom susedu je prodato 528 tona sena. Možda je Putin to imao u vidu kada je na svojoj poslednjoj velikoj pres konferenciji govorio o tome da je došlo vreme da se „skinemo sa naftne igle“ i oslobodimo dolarske zavisnosti.

Igor Jakovenko, *Ежедневный журнал*, 29.12.2015.

Prevod s ruskog Haim Moreno

Peščanik.net, 05.01.2016.



Igor Jakovenko

GRANICA NA MEDITERANU

Knjiga poznatog italijanskog istoričara Eđidija Ivetića *Granica na Mediteranu* objavljena je nedavno u izdanju *Arhipelaga* u ediciji *Kultura i istorija*, u prevodu dr Mile Samardžić.

Granica na Mediteranu posvećena je susretima kultura, ali i sukobima istorijskih, političkih i nacionalnih težnji na Mediteranu od sredine XIII do kraja XX veka. Na jednoj strani te mediteranske granice, koja je uvek vrlo uzbudljiva, a povremeno i u znaku dramatičnih promena, Ivetić vidi italijanski svet, dok na drugoj strani iste granice posmatra južnoslovenski svet. Mada u južnoslovenskom svetu opaža razlike, prelaze i promene, Ivetić veruje da je izraz „južnoslovenski svet“ najbolji, najobuhvatniji i najtačniji mogući opis stanovništva koji živi na jadranskoj obali i u njenom zaleđu.

Posmatrajući Istočni Jadran kao uzbudljivo i sadržajno polje kontakta, Ivetić detaljno prikazuje istoriju mletačke Istre i mletačke Dalmacije, istoriju slovenskih težnji, Dubrovačke Republike, turskih i austrijskih osvajanja, uspona i padova gradova, Primorja i njegovog kontinentalnog zaleđa, sve do modernih vremena u kojima stare rasprave i neizvesnosti doživljavaju čas kulminacije.

Ivetićeve velika sinteza dolazi sve do Osimskih sporazuma i do ratova za jugoslovensko nasleđe u devedesetim godinama, prikazujući časove razumevanja i velikih sukoba, ishode suprotstavljenih težnji, kao i istoriju formiranja nacionalnih identiteta na obalama Istočnog Jadrana.

– Čini se da je istočni Jadran predodređen da pripada različitim geografijama: prevashodno pripada širem prostoru koji danas određujemo kao zapadni Balkan; to je svakako diskutabilan termin, ali neophodan da se na neki način označe strukture proistekle iz nekadašnje Jugoslavije; uostalom, u geografskom smislu reč je o zapadnoj strani balkanske regije. Međutim, istočni Jadran, u slučajevima današnje Julijske krajine, slovenačke i hrvatske obale (uključujući Dalmaciju), pripisuje se kulturnom području Srednje Evrope, odnosno Mitelevrope. Drugim rečima, nalazimo se u zoni na granici različitih pojmovnih atribucija, između srednje i južne Evrope, između zapadne i istočne ili jugoistočne Evrope. U svakom slučaju, nalazimo se na Mediteranu. Verujem da su ovi elementi dovoljni da se istočni Jadran (i Jadran u celini) razmatra kao jedan subjektivitet, a ne samo kao okvir za „druge“ istorije (istorije Venecije, carstava i nacija) i za druge geografije. To je primorje s konotacijama i aporijama istorijskih regija i specifičnih mesta koja mu pripadaju (Istra, Dalmacija,

Albanija, kao i Trst, Rijeka, Dubrovnik): jedna od mnogostrukih granica koje se mogu uočiti između Jadrana i dunavskog basena naglašava Eđidio Ivetić.

Otuda bi, po njemu, Istočni Jadran bi trebalo da se posmatra i izučava kao poseban istorijski prostor, kao istorijski i istoriografski problem u okviru Mediterana i Evrope:

– Ukoliko se shvata kao istorijski transverzalni subjekt/objekat kulturnih prostora, istočni Jadran može postati mesto suočavanja nacionalnih istoriografija koje mu pripadaju. Zapravo, kao polazna tačka rasprave predlaže se tumačenje granica između jedne Italije i jedne jadranske Slavije, kao jezičkih, kulturnih i identitetskih prostora od poznog srednjeg veka do današnjih dana.

Upravo sadašnje preovlađujuće razumevanje Mediterana i, pogotovu, Istočnog Jadrana ukazuju, kako smatra pisac *Granice na Mediteranu*, kako na obe jadranske obale ima više političke nego kulturne volje.

– Na obe jadranske obale izbegava se kulturno i istoriografsko suočavanje. Nema konstruktivne razmene, u smislu razvoja diskusije oko najvažnijih pitanja, niti prenošenje iskustava, u cilju izučavanja glavnih epoha. Takva je sad situacija. Postoji više političke nego kulturne volje da se ide dalje od toga. Verovatno će svako nastaviti da neguje svoju istinu o prošlosti i pokušavaće da ima razumevanja i tolerancije prema drugoj strani. Mediteran, mediteranski okvir, možda više nego onaj srednjoevropski ili balkanski, moći će da pomogne da se prizna i prihvati istorija zajedničkog življenja i suprotstavljanja – kaže Eđidio Ivetić na završnim stranama svoje kapitalno važne knjige.

Eđidio Ivetić (1965) profesor je moderne evropske istorije i istorije Istočne Evrope na Univerzitetu u Padovi. Oblasti njegovog stručnog interesovanja su istorija Istočnog Mediterana, istorija Istočne Evrope, istorija Venecije, istorija Centralne Evrope, društvena i kulturna istorija. Eđidio Ivetić je radio u više međunarodnih istraživačkih projekata koji su posvećeni istoriji Istočne Evrope ili istoriji Jugoslavije. Pored *Granice na Mediteranu*, koja je u Italiji objavljena 2014. godine, najvažnije Ivetićeve knjige su: *Balkanski ratovi 1912-1913.* (2006), *Istra 1500-1797. Granična oblast* (2010), *San o Jugoslaviji. Izvori jugoslovenstva* (2012) i *Istočni Mediteran. Istorijski atlas Mediterana* (2015).

Sinhro.rs

U ovom broju

Aleksandra Mančić: *Nolanska teorija komunikacije*

Dragoljub Stanković: *Prevođenje je čin pobune*

Biljana Tomić: *Slobodan Mašić*

Aleksandar Stojanović: *Antisemitizam u srpskoj štampi za vreme 2. svetskog rata*

Teofil Pančić: *Rasuta težina lepog života*

Anđelka Cvijić: *Mistički pokreti*

Aleksandra Kurteš: *Knjiga o Kisindžeru*

Igor Jakovenko: *Moralni idiotizam*

Sinhro: *Granica na Mediteranu*

www.mansarda.rs

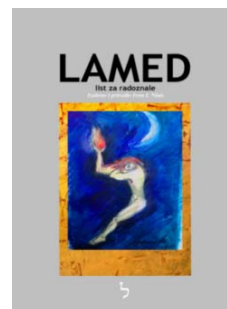
"Nisu sve knjige opasne, opasna je samo jedna" (Danilo Kiš)

Stranice posvećene Jevrejima bivše
Jugoslavije

<http://elmundosefarad.wikidot.com>

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com



Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/21

42268 Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 61 14

e-mail: ivan.ninic667@gmail.com